

Noiembrie 12, 2020

Tranziția la o Românie modernă de tip occidental

Cătălin Zamfir

Decembrie 16-22 1989: Revoluția română

Criza sistemului comunist de tip sovietic se adâncește în anii 70-80, nu numai în România, ci și în celelalte țări din sistemul sovietic.

Sfârșitul lui 1989: situația socială devine din ce în ce mai tensionată. Se acumulează nemulțumirile. Un larg consens că nimic nu se poate schimba dacă nu cade Ceaușescu și întregul lui sistem. Ceaușescu avea mijloace puternice de control. Neputința produce resemnare. Resemnarea fixată de ani în frustrarea colectivă poate exploda în orice moment. Era nevoie doar de un eveniment, un semnal care să ducă la o explozie socială.

16 decembrie Timișoara. S-a descătușat o mobilizare colectivă: strada este ocupată. Ceaușescu nu era dispus să cedeze și a recurs la mijloace sângeroase de represiune. Au urmat câteva zile în care timișorenii s-au simțit singuri în fața teroarei dezlănțuite. Dar procesul început, oricât de violentă ar fi fost represiunea, nu putea să nu continue. S-a instaurat în întreaga țară un sentiment de disperare.

21-22 decembrie: revoltă populară în București. Fricile individuale au făcut loc voinței colective de acțiune. Populația este în stradă. Fuga lui Ceaușescu. Bucurie generală. Începe schimbarea.

Starea de spirit colectivă s-a cristalizat în jurul unui obiectiv imediat: eliminarea de la putere a lui Ceaușescu împreună cu oamenii lui și desființarea instrumentului politic al dictaturii comuniste, Partidul Comunist. Oamenii lui Ceaușescu au dispărut de la putere odată cu Ceaușescu. Nimeni nu se mai simțea amenințat de acest grup. Câțiva din conducerea PCR au fost arestați, dar nimeni nu considera că măsura ar fi fost importantă pentru asigurarea securității Revoluției. Puterea lui Ceaușescu dispăruse peste noapte. Executarea pripită a lui Ceaușescu a șocat. Marea majoritate a populației a considerat acest act ca regretabil: nu așa trebuia să ne despărțim de Ceaușescu.

Singura instituție care era instrumentul menținerii sistemului comunist era Partidul Comunist cu cei mai mult de 3 milioane membri. Unii au considerat că acest partid ar trebui interzis prin lege. Dar cei mai mulți au făcut o observație de bun simț: Partidul Comunist *de*

facto nu mai exista. Unii au vrut să înființeze un partid sau altul de tip comunist, dar nu au reușit să obțină o susținere semnificativă.

Scindarea politică a tranziției

Primele schimbări structurale au avut loc în sistemul politic.

În primele zile ale Revoluției a dominat un consens general: nu reformarea comunismului, ci o nouă societate de tip modern-occidental. Un consens al oamenilor ”de bună credință”.

S-a înființat un organism politic al Revoluției, FSN (Frontul Salvării Naționale), conceput ca un organism provizoriu care să exprime consensul național. În Consiliul FSN au fost cooptați personalități publice ale momentului, cu o largă varietate de puncta de vedere, ele însele în cristalizare. Dominau specialiști din sistemul public, tehnocrații, intelectuali de prestigiu și noii activiști politici, persoanele active în procesul Revoluției.

S-au reînființat partidele „istorice” în primele zile ale anului 1990: PNTCD, PNL și PSD.

Ianuarie 1990 a fost o lună tensionată, dominată de conflicte de stradă generate de partidele „istorice” care considerau că doar ele au legitimitatea preluării puterii. Partidele ”istorice” au acuzat FSN că ”tehnocrații”, care formau baza lui, sunt de fapt foștii comuniști. Multe personalități s-au retras din FSN pe acest motiv: Mircea Dinescu, Ion Caramitru, Dan Hăulică, Doinea Cornea, Dumitru Mazilu, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu.

S-a produs un dezechilibru politic: pe de o parte FSN care nu era constituit ca partid politic, ci ca reprezentant al consensului Revoluției și partidele politice „istorice” devenite foarte active. În aceste condiții, pe 6 februarie 1990 FSN s-a transformat și el în partid și a declarat că va participa, ca partid, la alegerile din mai 1990.

În aceste condiții FSN a negociat cu celelalte partide și s-a înființat CPUN, un organism larg reprezentativ politic, cu funcții legislative. Compoziția CPUN: 50% FSN și 50% celelalte partide. CPUN a fost primul parlament liber, dar el a rezultat nu din alegeri, ci pe baza negocierii dintre noii factori politici.

Strategia tranziției. Dilema: cum tăiem pisica ?

Tranziția de la comunism la capitalism este un caz nou în istorie de *schimbare proiectată* a întregii societăți. Ea nu reprezintă un proces spontan, ci a fost de la început orientat de o *strategie*, care a inclus un program de schimbare a societății, economiei și a tuturor sferelor vieții sociale. Este un proces de *reformă* în toate sferele vieții sociale cu *obiective clare* de realizat: o societate capitalistă, viitoare membră a Uniunii Europene, asimilând modelele europene.

Orientarea strategică a tranziției a întrunit un larg consens: adoptarea modelului occidental de societate, sistem politic pluripartidist, economie de piață, bazată pe proprietatea privată. Pe acest fond comun, politica românească a fost dominată de diferențe în ceea ce privește prioritățile și mecanismele realizării acestui program: **terapia de șoc, realizată rapid, ”dintr-odată” versus reforma controlată și proiectată.**

Reforma proiectată reprezenta un proces de schimbare realizată pe baza unei strategii care identifică pașii intermediari, desfășurată într-o perioadă suficientă de timp. **Terapia de șoc:** o abordare radicală, o schimbare brutală ”dintr-odată”, schimbări de ruptură, introducerea rapidă a unor noi principii structurale, care produc un șoc în întregul sistem, forțând restructurări rapide și în celelate sisteme. Instrumentul cel mai puternic al terapiei de șoc a fost **privatizarea rapidă și retrocedarea proprietăților confiscate de comunism (restitutio in integrum).**

Diferența dintre cele două abordări strategice este ilustrată de ”metafora tăierii pisicii”, promovată cu forță de adepții strategiei privatizării totale și rapide: e mai bine să tăiem pisica bucată cu bucată sau să o tăiem dintrodată.

Strategia Postolache

Chiar în primele zile după Revoluție s-a conturat nevoia unei viziuni: ce trebuie să facem *după* ? În climatul incert care a urmat Revoluției, profesorul Tudorel Postolache a avut o inițiativă care a clarificat perspectivele României. Pe 27 februarie 1990 s-a înființat *Comisia guvernamentală* cu misiunea de a elabora *Programul economic al Guvernului de tranziție către o economie de piață*. Programul urma să fie realizat de specialiști din unitățile economice, institute de cercetare și proiectare, învățământul superior, precum și din ministere și celelalte organe centrale, sindicalști. Profesorul Tudorel Postolache a obținut, totodată, lucru foarte important politic, și acceptul partidelor istorice.

Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România a fost lansată în luna *mai 1990*. Documentul conținea principalele opțiuni politice și un plan de implementare a *Strategiei*: eșalonarea principalelor măsuri care urmau să fie adoptate în 1990-1992 și un set de 41 legi esențiale pentru implementarea noului program.

Sunt șapte opțiuni fundamentale ale *Strategiei*:

* Obiectivul central al reformei economice: **promovarea economiei de piață**. Totodată, s-a lansat **privatizarea pe o scară largă** a importante sfere ale proprietății publice.

* În dezbateră între ”*terapia de șoc*” sau ”*tranziție graduală de durată*”, Programul propune o alternativă: **strategia tranziției gradual efectuată în ritm rapid...în mod accelerat... în cel mult 2-3 ani.**” (T. Postolache, 1990, 11-12). Spre deosebire de terapia de șoc, deși și ea accelerată, se prevede **un program planificat de schimbare, cu identificarea etapelor, măsurilor și prevenirea/ compensarea costurilor**. Strategia Postolache are ca obiectiv prioritar al tranziției introducerea noului sistem instituțional al economiei de piață. Privatizarea este și ea necesară, dar un obiectiv secundar în raport cu introducerea economiei de piață.

* Statul, eliberat de practicile dictatoriale și birocratice, urma să aibă un **rol activ** în proiectarea procesului de tranziție, în susținerea și monitorizarea schimbării și dezvoltării social-economice a țării.

* Economia românească, conectată la economia mondială, urma să fie **orientată de interesul național**. Strategia reformei economice urma să identifice punctele tari și slabe ale economiei românești, resursele naturale, oportunitățile și direcțiile prioritare de dezvoltare.

* Tranziția se va realiza nu prin cădere economică, printr-o terapie de șoc, ci cu o creștere planificată susținută: o reformă prin dezvoltare. Din 1991 se prevede o creștere economică anuală de cel puțin **3,7-3,8%**.

* *Strategia tranziției*, adaptată flexibil la condițiile României, urmează să fie elaborată printr-un larg proces democratic de specialiștii interni, identificând formele specifice contextului românesc. „Încercarea ... de a importa *in toto* un «model» anume, din alte spații naționale, nu se justifică” (T. Postolache, 1990, 11).

* Obiectivul global al întregii reforme este **creșterea calității vieții comunității**. Schimbările sociale vor produce inevitabil *costuri sociale*, dar ele trebuie de la început prevenite și compensate printr-o **protecție socială accentuată**. Pentru aceasta se prevede o creștere inevitabilă a cheltuielilor sociale în perioada tranziției. În fiecare etapă este necesar să se identifice seturi de priorități de ordin social. Este complet inacceptabilă reluarea tezei ceaușiste ”sacrificii actuale pentru un viitor mai bun”. Este nevoie, **chiar în cursul tranziției, și nu ulterior, să se atingă un nivel comparabil cu media europeană la indicatorii sociali de bază.**” (T. Postolache, 1990, 12)

Strategia adoptată

Guvernele românești au abandonat treptat Strategia Postolache, înlocuind-o cu alte opțiuni strategice. Dacă Strategia Postolache a fost expusă într-un document adoptat printr-o decizie politică guvernamentală (HG), strategia practică nu poate fi găsită într-un text oficial. Ea s-a concretizat în cooperarea guvernărilor românești cu instituțiile internaționale. În cea mai mare parte a ei o putem găsi în acordurile încheiate de guvernele românești cu FMI și Banca Mondială (I. Stănescu, 2014, 325).

Pot fi identificate câteva opțiuni strategice fundamentale.

* *Privatizare totală, realizată rapid, „cu orice preț”.* Dacă în Strategia Postolache privatizarea era considerată un **mijloc**, instrument de eficientizare a economiei, **privatizare cu creștere economică**, ea a devenit **obiectiv** politic prioritar: privatizarea rapidă, realizată *oricum*, chiar ”pe un leu”. Rapiditatea privatizării a devenit principalul indice al performanței tranziției. Guvernele au fost constant criticate că nu fac suficient de rapid privatizarea. Au fost adoptate, în acordurile cu instituțiile internaționale, planuri anuale de privatizare, liste de întreprinderi care urmau să fie privatizate. Orice privatizare este bună. Nu au existat discuții asupra condițiilor în care o privatizare ar putea afecta interesul național. Nu găsim analize critice ale unor privatizări greșite. Este opțiunea *viziunii neoliberale*: statul este un prost manager. Politica privatizării este deschisă: totul trebuie privatizat, fără a identifica unele zone care ar trebui să rămână în proprietatea statului. Se abandonează teoria clasică că monopolul privat este mai prost decât monopolul public. Nu există menționarea unor întreprinderi care să fie exceptate de la privatizare. Din acest motiv nu a existat o preocupare specială pentru reforma managementului întreprinderilor (încă) de stat și de monitorizare/evaluare a eficienței acestora.

Privatizarea a fost completată cu **retrocedarea** proprietăților confiscate de regimul comunist. Nu avem încă date clare cu privire la numărul de proprietăți retrocedate. Fraudele din acest proces au avut efecte distructive importante asupra economiei și a moralului colectiv. Samsarii au transformat retrocedările într-o sursă de enorme profituri, multe dintre ele oneroase.

* *Politica statului minimal.* Tranziția românească a fost obsedată de *teoria statului rău*. Intervenția statului trebuie evitată, mai ales din economie. În plus, economia este privită mai mult ca o parte a economiei mondiale și mult mai puțin ca o economie românească.

Rolul activ al statului în această perioadă a fost doar în promovarea privatizării. Economia de piață va asigura o creștere economică rapidă, fără intervenția statului. Și problemele sociale grave vor fi soluționate treptat de către economia de piață și de către NGO-uri, așa numita ”societate civilă”, statul având doar o politică socială minimală.

Derobarea statului de responsabilități economice și sociale, cu excepția privatizării, statul minimal se subțiază ca un simplu **stat de drept**: un arbitru juridic, care asigură funcționarea legală a vieții publice. Chiar sistemele de sănătate și educaționale trebuie introduse în sistemul economiei de piață.

* Noua economie în formare este concepută nu ca o *economie națională*, cu interese proprii, ci o *parte a economiei mondiale*, integrată în logica acesteia. A dominat un ”*mondialism gol*” cu presupuziția că pe piața mondială actorii sunt exclusiv întreprinderile private, fără culoare națională. Se presupune, contrar evidenței, că națiunile cu interesele lor nu au niciun rol în economia mondializată. Concepțutul de *economie românească* aproape a dispărut din discursul public. În această viziune, o politică economică nu-și mai are sensul. Mecanismele economiei mondiale/europene orientează economia. După integrarea în UE, preocuparea politică a fost centrată pe asimilarea reglementărilor europene. În programele politice ale partidelor, cu excepția privatizării, nu au existat obiective economice naționale ca de exemplu creșterea economică, creșterea ocupării sau susținerea unor sectoare. Doar recent a apărut preocuparea de susținere a unor sectoare economice, în primul rând IT.

* *Interesul național* nu apare decât marginal în programele politice. Chiar menționarea acestuia este tratată cu o expresie negativă de ”naționalism”. Logica economiei mondializate exclude un interes economic național. De aici și eliminarea preocupărilor de protecție în interes național a economiei, inclusiv a resurselor naționale. Politic, România a fost un actor slab. Nu a existat o politică articulată de încurajare a capitalului național. S-a favorizat nu numai investițiile străine, dar și privatizarea către investitorii străini.

* Dispare **obiectivul dezvoltării economice și sociale a țării**. Acordurile cu FMI sunt programe de stabilizare economică, dar nu de dezvoltare economică. Era de fapt și o consecință a centrării pe cerințele economiei mondiale. S-a presupus că o economie privatizată și integrată în economia mondială va asigura prin ea însăși o creștere economică.

* *Slabul interes pentru managementul întreprinderilor (încă) de stat*. Controlul politic administrativ comunist a fost înlocuit cu surrogatul unui control fictiv al unor consilii de administrație formate din persoane care nu au autoritatea și adesea nici interesul, de a promova interesul public.

* Întreprinderile de stat până la privatizarea lor au fost lăsate pradă proastei administrații, prin reglementările cel puțin neglijente ale managementului lor. Pe fondul confuziei manageriale, ele au fost exploatate în interesul ”băieților deștepți”. Neglijarea

managementului întreprinderilor de stat a avut mereu ca argument că statul este un prost administrator. În fapt, statul tranziției s-a dovedit a fi un administrator mult mai prost decât statul comunist. Prima formă a corupției tranziției a apărut ca mijloc de exploatare a întreprinderilor de stat de către micile întreprinderi private care roiesc în jurul lor. Multe întreprinderi de stat au fost astfel distruse, înainte de a fi privatizate.

* *Politica salariului mic, o politică salarială în defavoarea salariaților.* Justificare: salariul mic atrage investitorii. Obsesia dezvoltării economice prin atragerea de investitori străini a dus la păstrarea sub pragul decent al salariilor, astfel că România are cele mai mici salarii din Europa. Abia începând cu 2017 au început discuțiile despre creșterea proiectată a salariilor, dar stopate de noua guvernare de dreapta.

* *Guvernele nu și-au asumat nicio responsabilitate de a lansa programe de creare de noi locuri de muncă.* Această politică a fost bine ilustrată de fostul președinte, Traian Băsescu, care a afirmat în mai multe rânduri că cei fără un loc de muncă „trebuie să se descurce, să plece în străinătate”; asta ”nu e o problemă a guvernării”.

* *Costul social al tranziției considerat ca inevitabil: de aici, o ignorare sistematică a bunăstării populației.* Și politica socială este una minimală. Bunăstarea comunității din obiectiv prioritar al tranziției a devenit un **cost inevitabil**, care trebuie doar tolerat. Mai mult, atenția prea mare acordată socialului este considerată a fi o frână în calea unei tranziții de succes.

* *Tranziția a fost ghidată de programe politice furnizate de instituțiile internaționale; nu s-a simțit nevoia de cercetare științifică, mai ales cea din domeniul social.* Dacă la început s-au pus mari speranțe în contribuția cercetării științifice, în fapt ea a fost ignorată politic. Fianțarea ceretării științifice în România este cea mai scăzută din Europa. Subfinanțarea cercetării este o probă a tranziției fără știință. Banca Mondială a preluat programele de cercetare socială globală și a programelor sociale, utilizând finanțare românească.

Tabel 1. Finanțarea cercetării și dezvoltării ca procent din PIB, 2017

UE17 ¹	1,89
UE8	1,32
România	0,50

Sursa: Eurostat (online data code: rd_e_gerdtot)

Configurația politică a României: Grupuri politice

Tranziția în România a fost dominată de două grupuri politice pe care le-am numit **tehnocrații** și **anticomuniștii**.

¹ Membrele UE, cu excepția țărilor foste socialiste.

Tehnocrații

Grupul tehnocraților a fost compus dintr-o mare masă de specialiști care ocupă pozițiile de specialitate și de conducere în administrației publice și în economie. Formați în procesul de modernizare a societății românești, ei au interiorizat cunoștințele și valorile standard ale modernizării.

Întreaga intelectualitate, inclusiv tehnocrații, aveau în grade diferite o atitudine negativă față de comunism, mai ales din cauza experienței din ultimele decenii și a prestigiului în creștere a Occidentului. Modelul societăților occidentale a devenit o alternativă dezirabilă la comunismul impus de sovietici. Pentru cvasitotalitatea intelectualilor, comunismul era de domeniul trecutului. Repetarea excesivă a pozițiilor anticomuniste este considerată inutilă sau chiar blocantă.

Tehnocrații voiau o societate bazată pe specialiști, promovarea raționalității științei și a unei democrații în primul rând în interiorul grupului de specialiști, o *democrație tehnocrată*. Interesul național este semnificativ prezent în programele tehnocraților, aceștia fiind legați de interesele economiei și administrației naționale. Viziunea tehnocrată includea și o atitudine moderat *prosocială*, asumarea responsabilității sociale necesară pentru asigurarea unui suport social necesar pentru funcționarea unui sistem modern. Se poate vorbi despre o *politică tehnocrată reformistă și moderat prosocială*. Tehnocrații nu reprezentau interesul întregii comunități, ci mai degrabă a sistemului în interiorul căruia ei funcționau.

Tehnocrații ocupau deja pozițiile de conducere/ de specialitate în vastul sistem economico-administrativ. Revoluția i-a eliberat de autoritatea irațională a sistemului politic ceaușist, oferindu-le putere și în noul câmp politic. De la început ei și-au asumat responsabilitatea schimbării sociale pe care o promovau cu instrumentele administrative și politice pe care le dețineau. Tehnocrații preferau nu schimbarea în stradă și nici prin lupta grupurilor sociale/ politice, ci reforma cu mijloace politic-administrative. Ei s-au concentrat pe reforme pas cu pas ale sistemului moștenit.

Treptat, cei care ocupau poziții importante în sistemul public au avut acces la procesul de privatizare. Se naște astfel un nou segment social rezultat al întăririi relațiilor administrare publică/ capital.

Partidele de orientare tehnocrată (cu diverse denumiri) au avut câteva caracteristici distinctive: o preferință pentru schimbări nu neapărat mai lente, dar proiectarea lor cu o anumită grijă pentru evitarea dezechilibrelor excesive, o schimbare ”organică”; o competență publică mai ridicată și evitarea măsurilor grăbite; o anumită sensibilitate politică pentru

considerarea efectelor sociale ale reformei; o preocupare pentru obținerea suportului electoral. În programele tehnocrațiilor promovarea economiei de piață era necesară, dar privatizarea, deși considerată ca importantă, nu reprezenta a fi obiectivul prioritar al reformelor.

Tehnocrații erau inițial în favoarea unei privatizări limitate în industrie și a unei restructurări și re tehnologizării a sectorului industriei de stat. A existat preocuparea pentru identificarea zonelor economice în care privatizarea nu trebuie făcută sau făcută cu prudență și nu totală: întreprinderile din domeniul energetic, unele întreprinderi extractive, unele exploatare agricole și fondurilor forestiere, transporturile și telecomunicațiile, domeniul învățământului, sănătății și protecției sociale. În agricultură recomanda menținerea cooperativelor agricole ca unități liber constituite ale producătorilor. În privința proprietăților agricole din proprietatea statului, 28% din suprafața agricolă a țării, era recomandată „reorganizarea întreprinderilor de stat pe principii moderne”, inclusiv prin concesionare.

În perioada 1992-1996 s-a preferat metoda MEBO (*Management Employee Buyouts*) de privatizare, prin care angajații și managerii primeau gratuit acțiuni sau aveau prioritate pentru a le cumpăra (Pasti, 2006). Acest tip de privatizare avea avantajul de a permite, mai ales prin pulverizarea acționariatului, conservarea controlului asupra întreprinderilor privatizate de către managerii existenți deveniți noii proprietari (B. Murgescu, 2010, 471).

Tehnocrații au obținut o largă susținere din partea populației pentru că ofereau o garanție de competență tehnic-administrativă și predictibilitate în conducere; de asemenea, o deschidere pentru interesele populației. În topografia politică europeană, aceasta poate fi desemnată ca *politică de centru ușor de stânga*, în niciun caz *o politică de stânga*. Tehnocrații nu exprimau interesele masei sociale, ale muncitorilor și țăranilor, dar ca specialiști știau că trebuiau să ia în considerare și suportul social și să dezvolte și o protecție socială, însă moderată.

Diferențierea socială a tehnocrațiilor era bazată pe competență și pe poziția funcțională în sistemul organizării sociale, iar nu pe proprietate. La îneput, tehnocrații nu se vroiau în primul rând capitaliști.

Datorită formării rapide a partidelor ”istorice”, în primele zile ale lui 1990, tehnocrații, cu ideologia lor a consensului național, s-au trezit depășiți. Noile partide i-au acuzat că încearcă să introducă un nou monopol politic. Tehnocrații au fost astfel forțați să se exprime și ei într-un partid politic, dar au avut dificultăți de a se diferenția, din interiorul lor,

în mai multe partide politice (C. Zamfir, 2004, 118). În februarie 1990, Frontul Salvării Naționale (FSN) s-a transformat într-un partid politic. Acest partid, de la început, nu a fost un partid de stânga, ci promova viziunea economică socială a tehnocraților.

Era inevitabil să se producă o scindare în cadrul tehnocraților. În 1992, FSN se împarte în două, FDSN, viitorul PSD, și PDFSN, al cărui nume este scurtat mai apoi în PD. Primul dintre acestea păstrează și dezvoltă orientarea și programul FSN, în timp ce al doilea devine treptat un partid de dreapta, apropiindu-se de partidele istorice.

Anticomuniștii

Acest grup a venit în general din afară sau de la marginea sistemului anterior: deposedați de proprietăți de către comunism, evident interesați în măsurile de retrocedare a proprietăților confiscate; persoane care au activat în partidele istorice, cei mai mulți dintre ei suferind de represiunea comunistă din anii '50, cu ani grei de închisoare, iar, la eliberare, au ocupat poziții social-profesionale medii. Acest grup a fost restrâns, ieșind rapid datorită vârstei din scena politică. Se adaugă și persoane care au suferit politic datorită "originii nesănătoase", a problemelor de "dosar", datorită, de regulă, familiei lor, cu tradiții necomuniste. Și persoane nemulțumite profund de sistemul comunist. Cei mai mulți dintre ei veneau nu din poziții importante în sistemul public și, inevitabil, au suferit de frustrarea că Revoluția nu le-a oferit recompense pentru ce au suferit.

În România nu au existat grupuri de dizidenți suficient de cristalizate și influente. Prioritatea acordată distrugerii „structurilor comuniste” a făcut ca în centrul programului politic să stea o temă negativă: **anticomunismul**, o despărțire brutală de perioada comunistă și promovare rapidă de reforme în întreaga viață socială.

Datorită orientării predominant critică și a unui deficit de viziune constructivă, suportul public a fost constant redus. De aici și nevoia de a se diferenția net de tehnocrații care dețin poziții de putere și după Revoluție. Simțindu-se dezavantajați în competiția cu tehnocrații, ei au recurs la învinovățirea acestora de a fi „comuniști/ neocomuniști”, adepți ai conservării în diferite forme a comunismului. Au acuzat continuu pe tehnocrați că încetinesc reforma.

Frustrarea anticomuniștilor se exprima în formula "Revoluția a fost furată". Și, de fapt, Revoluția nu a dat putere anticomuniștilor cei mai activi, care se considerau, prin suferințele lor și opțiunea net anticomunistă, ar fi fost îndreptățiti să preia puterea.

Venind din afara sistemului existent, anticomuniștii s-au simțit confortabil adoptând un radicalism: tema reformelor este cea mai frecventă în discursul lor politic. Veniți la guvernare, prima fază este plină de reforme "oricum", de regulă insuficient elaborate și de aceea rezultatele fiind confuze.

Prin opțiunea pentru *reforme capitaliste rapide și radicale*, anticomuniștii s-au plasat pe harta politică la "dreapta", unii fiind chiar animați de visul neclar al unei reveniri la cursul istoric idealizat din perioada interbelică, întrerupt de comunism.

Anticomuniștii nu au trebuit să inventeze noi forme politice de coagulare. Ei au găsit partidele desființate de comunism, partidele "istorice": Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănist Democrat, Partidul Social Democrat.

De la început partidele istorice anticomuniste s-au confruntat cu o dublă problemă. În primul rând un suport public modest. La început, cele mai active grupuri în aceste partide au fost constituite din persoane persecutate/ marginalizate în sistemul comunist, motivați mai degrabă de resentimente personale față de comunism. În al doilea rând, poate și mai grav, dificultatea de a imagina programe politice alternative la cele promovate de tehnocrați. Ce au găsit neocupat a fost în primul rând critica comunismului, utilizată din plin de partidele istorice, și promovarea rapidă de reforme, de regulă neclare, în toate sfee. Partidele istorice au făcut din campania anticomunistă tema centrală a politicii lor. La aceasta se adăuga un al doilea spațiu politic slab ocupat: reîntoarcerea la starea precomunistă. Aceasta a luat forma *retrocedării* proprietăților, care, pe fondul unui gol de viziune asupra direcțiilor de dezvoltare social-economică postcomunistă, a devenit o obsesie care s-a întins pe toată perioada, cu efecte antieconomice și mai ales antisociale. Promovarea „terapii de șoc” a fost dominată de obsesia ”reformelor” adoptate rapid și de regulă slab cristalizate, a reformelor oricum. Guvernarea de dreapta din anii 1997-99 a utilizat ”reforma” ca tema centrală a ideologiei sale.

Intelectualii din acest grup, cu o susținere socială redusă, au dezvoltat „o ideologie a elitismului politic”, justificată cu tema „populația nu este matură politic și ideologic, nu e pregătită pentru libertate și pentru *adevărata* democrație” (C. Zamfir, 2004, 60). O variantă extremistă a elitismului a fost dezvoltată de unele grupuri de intelectuali, cu o viziune radicală de dreapta, susținute puternic de organisme internaționale. Fundația Soros a fost foarte activă în susținerea acestei grupări.

Luna ianuarie 1990 a fost caracterizată, pe de o parte, de procesul necesar de reconstrucție instituțională, dominat de „tehnocrații” care preluaseră inițiativa politică, și, pe de altă parte, de grupurile care se considerau continuatorii partidelor ”istorice”, promotorii unui program radical anticomunist; ei au tins să deplaseze lupta pentru putere în stradă. *Piața universității* a devenit expresia publică cea mai vizibilă a radicalismului anti-comunist:

învinuirea noii guvernări tehnocrate de a fi comunistă sau insuficient de radicală.

Votul din 20 mai 1990 a limpezit situația: populația susținea pe tehnocrați, reprezentat de FSN, sau radicalismul anticomunist al partidelor istorice ?

Parliament:	FSN: 66,3%	Președinte:	Ion Iliescu (FSN):	85,1%
	UDMR: 7,2%		Radu Câmpeanu (PNL):	10,6%
	PNL: 6,4%		Ion Rațiu (PNȚCD):	4,3%
	MER: 2,6%			
	PNȚCD: 2,6%			
	... PSD: 1,0%			

Revoluționarii din stradă

În zilele Revoluției s-au activat grupuri în revolta din stradă, în general tineri, dar și "marginalii" sistemului comunist. Cum se întâmplă în toate revoluțiile, cei mai mulți dintre cei care în stradă au contribuit la căderea vechiului regim au găsit un sistem de conducere fie în mare măsură ocupat, fie s-au dovedit insuficient de pregătiți pentru competiția politică post-revoluționară. Grupul "revoluționarilor" a devenit imediat o problemă pentru tehnocrați. Cei mai mulți dintre ei s-au dovedit a fi dificil de asimilat în programul de reformă al tehnocraților. Soluția adoptată a fost recunoașterea lor ca un grup căruia i s-a oferit privilegii și încurajat să lupte nu în competiția politică, ci pentru mai multe drepturi în calitate de "revoluționari". S-a creat o nouă marginalitate socială profitabilă, foștii revoluționari.

Grupul politic al comuniștilor

Așteptarea că va deveni activ un grup format din "foștii comuniști" nu s-a împlinit. Atitudinea populației față de comunism a fost tradițional mai degrabă negativă, accentuată de criza socială a anilor '70-'80. Ceaușescu a produs o polarizare puternică și în clasa politică. În ultimii ani, grupul din jurul lui Ceaușescu, cei mai mulți percepuți ca incompetenți, și restul oamenilor politici, tehnocrații. Comuniștii din convingere au devenit rarități. Spre deosebire de celelalte țări foste comuniste, **Partidul Comunist Român**, identificat cu dictatura personală a lui Ceaușescu, s-a evaporat în Revoluție.

Opțiunea pentru sistemul semi-prezidențial

Opțiunea pentru poziția Președintelui în sistemul politic a fost diferită de cea a celorlalte țări în tranziție: nu o democrație parlamentară, cu un președinte cu autoritate limitată, ci o *democrație semi-parlamentară, semi-prezidențială*. S-au creat astfel două surse structurale de putere: parlamentul (și guvernul produs de parlament) și președintele.

Președintele este ales prin vot universal, dar el nu are putere legislativă și nici executivă. Datorită largii autorități acordate de votul popular, dar cu neclarități în definirea limitelor, s-a produs o tendință continuă de exces de putere a președinților și un conflict structural continuu cu parlamentul/ guvernul. Aceste două surse de putere legală pot fi convergente sau divergente. În perioada 1990-2016 parlamentul și președintele au avut aceeași orientare politică, deși conflictele nu au putut fi complet evitate: președinte Iliescu și Petre Roman prim-ministru; Constantinescu președinte și guvernele de dreapta; Iliescu și

Adrian Năstase; Băsescu și Tăriceanu. Acest din urmă conflict finalizat prin controlul total al lui Băsescu asupra guvernului și parlamentului. Alegerile din 2016 au creat o nouă situație: președintele ales are o orientare politică diferită de structura puterii parlamentare, fapt care a generat importante blocaje. Președintele Iohannis a făcut tot mai insistent declarații de ostilitate față de PSD, partid aflat la putere, dusă până la impunerea propriului său partid, încălcând evident prevederile Constituției.

Tendința de a se recurge la diferite forme de autoritarism prezidențial, inclusiv prin utilizarea instituțiilor ”de forță” (SRI, în primul rând), este un risc structural al actualei formule semiprezidențiale.

Organismele internaționale

De la început, Occidentul a avut un rol foarte important în orientarea tranziției din România: organizațiile internaționale (FMI, Banca Mondială), țările occidentale importante, mai ales USA, dar și Olanda, UK, tot mai mult Uniunea Europeană. Programele de intervenție ale FMI și BM își bazează măsurile pe teoriile economice de tip neoliberal (J. Williamson, 1989,

I. Stănescu, 2014, 173, F. Georgescu, 2018).

Foarte puțin s-a scris despre opțiunile strategice ale Occidentului. Aici vom formula doar câteva caracteristici distinctive, cu titlu de ipoteze.

Occidentul a avut o preferință accentuată pentru *strategia terapiei de șoc*, o tranziție rapidă, cu prioritate absolută acordată privatizării rapide, chiar făcută ”oricum”; deschiderea imediată către piața mondială; considerarea costurilor sociale ale tranziției ca inevitabile și, în consecință, acordarea unei atenții prea mare protecției sociale este estimată a fi contraproductivă pentru succesul tranziției.

Preferința Occidentului pentru terapia de șoc explică și susținerea de către Occident a partidelor de dreapta și o atitudine circumspectă față de partidele cu opțiune pentru o tranziție mai ordonată și proiectată, mai sensibilă la problemele sociale; și chiar ostilă față de partidele cu o orientare mai centrată pe interesul național. Atitudinea rezervată, sau chiar negativă, este evidentă în cazul principalului partid al tehnocrației, PSD.

Un caz semnificativ. Principiul ”rotării la putere” a fost susținut manifest de Occident de câte ori la putere era partidul tehnocraților/ social-democrat (1996 și 2004), dar nu și când la putere era de dreapta (2000 și 2009). Alegerile din 1996 au fost un exemplu foarte clar: după o guvernare tehnocrată care începuse să scoată România din criza primilor ani, în condițiile în care partidele de dreapta nu aveau programe clare și nici echipe politice

credibile, Occidentul a exercitat o susținere puternică a dreptei cu argumentul că o asemenea ”rotare la putere” este un indicator al democrației. Guvernarea de dreapta (1997-2000) a câștigat alegerile la limită cu susținerea puternică a Occidentului, fără a se lua în considerare faptul că forțele de opoziție nu erau deloc pregătite pentru guvernare. Iar rezultatele au fost catastrofale pentru România.

În ciuda rezultatelor mai mult decât proaste și a lipsei de popularitate, Occidentul a susținut în momente cruciale guvernarea Băsescu. A fost șocantă intervenția occidentală pentru anularea votului covârșitor de demitere a președintelui Băsescu în 2012. Sau susținerea procurorului șef Kövesi, al cărei comportament a generat o largă nemulțumire, inclusiv cu acuzații de încălcare a Constituției și de tendințe spre un nou tip de dictatură a ”statului paralel”.

De ce o asemenea preferință politică a Occidentului pentru susținerea ”terapii de șoc” și a partidelor de dreapta? Singura ipoteză formulată în discuțiile publice a fost posibila teamă a Occidentului că țările foste comuniste ar fi putut fi tentate să se reîntoarcă la sistemul comunist sau, mai probabil, explorarea unor opțiuni diferite de cea a Occidentului, sub forma unei ”a treia cale” (C. Zamfir, 2004). În plus, politicienii occidentali erau promotorii viziunii neoliberaliste care se aplica în toate țările, dar cu negocieri serioase la ei acasă, dar și în celelalte țări foste socialiste. România a fost un partener foarte slab, acceptând viziunea neoliberalistă în forma ei pură.

Este interesant că ”nostalgia pentru perioada comunistă” a devenit o temă de interes major pentru cercetătorii din științele sociale, în special în Occident. Aceste studii explicau atitudine critică a populației față de rezultatele negative ale tranziției prin cauze ca ”nostalgia comunismului”, ”inadaptarea populației la noile condiții din postcomunism”, inclusiv prin persistența valorilor „colectiviste” incompatibile cu cele „individualiste”, dezirabile într-un regim politic democratic și într-un sistem economic de tip capitalist (F. Poenaru, 2017, 191-192). Nu ar fi vorba deci de insatisfacția față de politica tranziției, ci ”rămășițele vechii mentalități”.

Etapele tranziției

Cei 30 de ani postcomuniste au parcurs mai multe faze. Tranziția propriu-zisă putem considera că a durat 15 ani. I. Stănescu argumentează că în jurul lui 2004 obiectivele importante ale tranziției au fost realizate. A urmat o etapă, post-tranziție, care a avut ca

obiectiv refacerea și consolidarea societății românești, în contextul integrării în UE (după 2004).

O analiză mai detaliată, putem identifica mai multe faze, în funcție de profilurile guvernărilor.

Prima fază a tranziției, 1990-1991, Petre Roman, a fost caracterizată prin implementarea cu entuziasmul revoluției a unor schimbări rapide, criticate atât de graba schimbărilor, cât și dezechilibrele economice și sociale care au generat nemulțumiri populare. Scurta perioadă de reforme și dezechilibre a fost încheată de un tehnocrat, pe atunci, Theodor Stolojan, care a avut misiunea de a restabili situația.

A doua fază: 1992-1996. După alegeri, a venit la putere un guvern care ar putea fi caracterizat al tehnocraților, Nicolae Văcăroiu, un finanțist tehnocrat care a guvernat 4 ani. El a introdus o ordine în sistemul administrației dezechibrată anterior.

În alegerile electorale din 1996 coaliția radicală a câștigat cu un suport extern important. S-a produs o schimbare dominată de o viziune mai degrabă confuză, caracterizată de intenția de a promova reforme neclare în toate domeniile. Confuzia politică s-a exprimat în instabilitatea guvernamentală: în 4 ani s-au succedat 4 guverne, primul fiind Victor Ciorbea. Guvernările radicale din această perioadă au creat o nouă criză social-economică și un dezechilibru politic, tehnocratul Isărescu a fost solicitat în 2000 să asigure un nou echilibru până la alegeri.

După eșecul dreptei radicale, alegerile au readus la guvernare partidul social-democrat, cu prim-ministru Adrian Năstase care, în 4 ani, a reechilibrat societatea, continuând însă reformele: 2001-2004. România s-a înscris pe o cale de evoluție echilibrată.

Dacă până în 2000, tranziția a fost *dominată de privatizarea rapidă, predominant destructivă, în perioada următoare, 2001-2004, a dominat privatizarea marilor companii* care ocupă poziții strategice în economia românească.

În această fază s-a ieșit treptat din criza economică a anilor 90, ajungându-se în 2004 la nivelul lui 89. În 2004 obiectivele tranziției fuseseră realizate. S-a intrat într-o nouă fază post-tranziție, dar accentuat anti-tehnocrată și anti social-democrată: Băsescu președinte. Guvernarea Băsescu a durat 8 ani, evident cu suportul occidentului.

În întreaga perioadă, PSD a fost acuzat continuu de ”communism/neocomunism”, o etichetă lipsită de o semnificație propriu-zisă, reprezentând mai mult un fel „înjurătură”. S-au promovat și mișcări de stradă cu obiectivul de a schimba guvernările social-democrate. Aceste mișcări nu au avut însă o susținere populară semnificativă, reducându-se mai mult de tipul „ocuparea pieței Universtiității”.

Alegerile din 2004 au constituit o surpriză. Presiunea politică externă a avut ca obiectiv înlocuirea unei guvernări social-democrate cu o orientare de dreapta: Băsescu președinte și Tăriceanu prim-ministru. Năstase, considerat probabil o amenințare politică pentru orientarea occidentală, nu numai că nu a pierdut alegerile pentru președinte, dar și băgat la închisoare, cu un proces clar politic. Riscul continuării unei guvernări de centru ușor de stânga, diferită de orientarea dură neoliberală, a fost stopată.

Partidele politice au avut o orientare politică comună: politica tranziției bazată pe reformele de tip capitalist. Diferențele dintre partide au fost variante ale strategiei tranziției: o tranziție controlată de tehnocrați și proiectată, deși rapidă, dar „fără grabă” sau o tranziție făcută rapid, realizată „oricum”, dominată filozofia schimbărilor insuficient susținute tehnic.

La sfârșitul perioadei tranziției, această diferență a început să se estompeze, dar s-a menționat pe alte criterii: partidele „de stânga”, în continuare utilizând specialiștii tehnocrați, se sprijine politic în continuare pe competența tehnică și pe suportul popular; acordarea unei atenții mai mari logicii societății românești și intereselor acesteia. Partidele „de dreapta” continuă să promoveze încă o strategie radicală, adoptând o viziune mondialistă, de factură neoliberală, și obținând un suport mai accentuat al Occidentului.

Sucesiunea guvernărilor: Polarizarea politică dezechilibrată

Sucesiunea guvernărilor au reprezentat cu claritate, variația opțiunilor pentru cele două variante ale strategiei tranziției.

Guvernările în acești 30 ani s-au caracterizat printr-o polarizare politică dezechilibrată. Guvernările tehnocrate au câștigat la scoruri electorale apreciabile și au obținut rezultate economice și sociale pozitive. Guvernările anticomuniste au câștigat alegerile cu scoruri electorale mici, cu sprijinul explicit al Occidentului; rezultate economice și sociale negative, producând puternice crize social-economice. Succesiunea guvernărilor a exprimat totodată și tipuri diferite de suport politic: dominarea suportului intern sau extern.

Partidul tehnocraților (PSD cu diferite nume) de câte ori a câștigat alegerile, au făcut-o cu o mare majoritate: 1990 (66,4), 1992 (53,6%), 2000 (69,2%), 2012 (66,3%), 2016 (52,9%). Și când nu au câștigat, s-a menținut la un nivel ridicat, peste 30% din voturi.

Partidele de dreapta când au câștigat, au câștigat la limită: 1996 (51,0%), 2004 (PNL+PD, 34%), 2008 (53,9).

Cât de bună a fost strategia tranziției românești?

Obiectivele tranziției au fost realizate: instaurarea unui sistem politic pluripartidist, o democrație parlamentară, un sistem juridic care exprimă logică juridică a societății de tip capitalist, transformarea economiei de stat într-o economie bazată pe proprietate privată,

reglată de piața economică liberă, integrarea în structurile occidentale, NATO și în Uniunea Europeană. Un alt rezultat al tranziției este cristalizarea unei noi clase sociale, *capitaliștii*, clasă socială specifică unui sistem capitalist.

Ideologia tranziției românești a fost dominată de o *evaluare pozitivă* a procesului de tranziție: au fost realizate obiectivele strategice ale reformelor sociale, desigur cu dificultățile inerente. S-a accentuat responsabilitatea politică românească: toate deciziile politice importante au fost luate de guvernările românești.

Analizele critice ale tranziției au fost marginale, venite aproape exclusiv din mediul sociologic: Vladimir Pasti, Cătălin Zamfir. O analiză economică remarcabilă a rezultatelor tranziției românești este realizată în 2018 de Florin Georgescu.

Rezultatele strategiei tranziției sunt foarte clare în primii 10 ani: 1990-2000. Putem să comparăm tranziția românească cu tranziția din celelalte țări europene foste comuniste, Tabel 3. Spre deosebire de România, țări precum Ungaria și Republica Cehă, dar mai ales Polonia, au înregistrat în primii 10 ani ai tranziției creșteri economice substanțiale. Și Bulgaria a înregistrat nu scădere, ci o creștere modestă de 14%, Tabel 2.

Tabel 2. Rezultatele economice ale României și a câtorva țări europene în tranziție: PIB (EURO în prețuri 1989) în prima fază a tranziției 1989-1999

Indicator	Polonia	R. Cehă	Ungaria	Bulgaria	România
PIB în 1999 *	247,7%	225,6	203,5	114,3	79,6

Sursă date PIB : 2016, *Statistical Annex of European Economy, SPRING 2016, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs*. p. 19 * Bulgaria, Cehia 1990

După o cădere cu mai mult de 20%, economia românească a început să-și revină modest din 2001, atingând nivelul din 1989 de abia în 2004.

Tabel 3. Anul în care este depășit nivelul economic al anului 1989, la prețuri 1989.

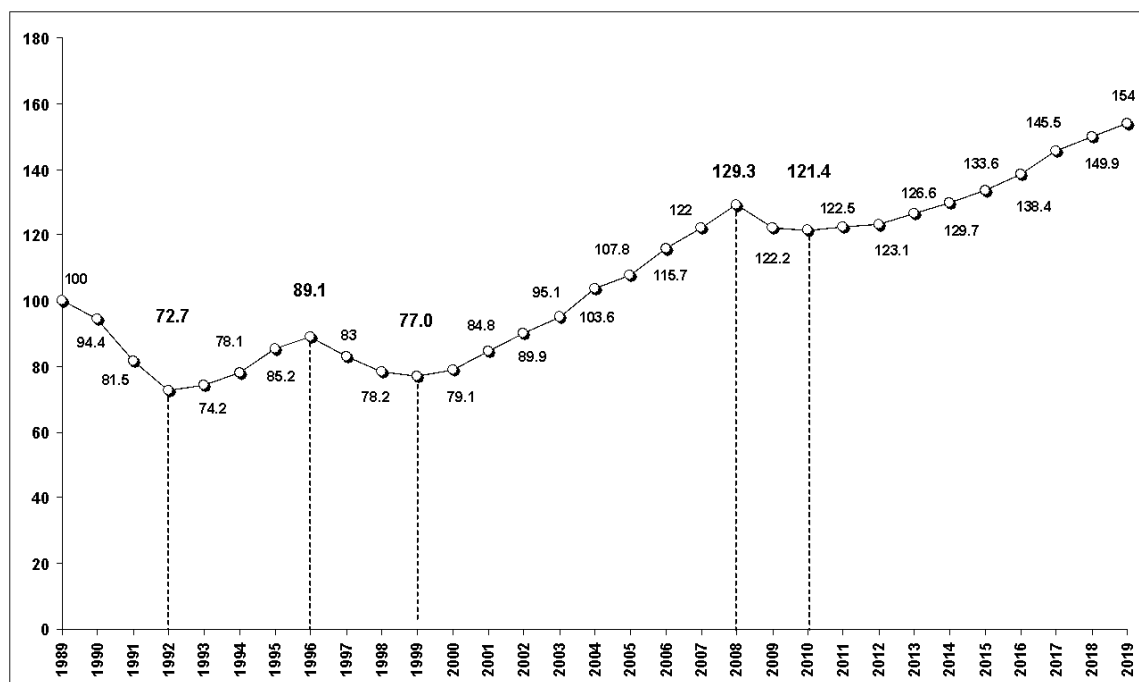
Țări	Ani
Polonia, Cehia, Ungaria	1993
Slovenia	1994
Bulgaria	1998
România	2004

Sursă date PIB : *** 2016, *Statistical Annex of European Economy, SPRING 2016, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs*, p.19

Rezultatele economice ale tranziției

Datele indică faptul că reforma tranziției în România nu s-a făcut *cu creștere*, ci cu *o scădere drastică*. Costul economic al reformei a fost foarte ridicat. În ultimii 30 de ani, tranziție și post-tranziție, imaginea globală este cea a unei creșteri economice lente, **154%** în 2019 față de 1989, și această întrerupte de căderi economice importante: în 1992, 72,7% din valoarea sa din 1989, în 1999, 77,0% față de 1989).

Grafic 1. Dinamica PIB-ului real, în perioada 1989-2019 (1989=100%)

Surse: INS. Anuarul Statistic al României 2002-2016; BNR. 2017. Buletin statistic lunar 10/2017; V. Axenciuc, 2012; Eurostat. 2017. Real GDP growth rate – volume
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

România este încă plasată în 2019, PIBul pe cap de locuitor, la distanță față de celelalte grupe de țări din UE, depășind, conform Eurostat, doar Bulgaria, Grecia și Croația:

* **86,9%** față de nivelul țărilor UE 8

* **65%** față de țările UE 18 (țările care aderat la Uniune Europeană până în 2014).

Este instructiv, de asemenea, să comparăm două tranziții din istoria României: tranziția actuală de la socialism la capitalism și cea de la capitalism la socialism. Desigur, tranziția comunistă este, din multe puncte de vedere, diferită de tranziția actuală la o economie capitalistă. Ambele însă sunt reforme structurale social-economice. Compararea dintre ele poate fi considerată, cu rezervele de rigoare, legitimă.

Tabelul oferă datele celor două reforme ale României în primii 27 ani de tranziție: tranziția spre capitalism a produs în primii 27 ani (1989-2016) o creștere modestă a PIB de **138,4%** față de creșterea programului comunist în aceeași perioadă de 27 ani (1950-1977), **814,3%**. Dacă luăm ca punct de pornire 1945, ultimul an de război, urmat de o revenire economică, diferențele sunt și mai mari. Tabel 4.

Tabel 4. Dinamica PIB în primii 27 ani ai celor două tranziții românești: tranziția socialistă și tranziția capitalistă

Programul tranziției	Programul comunist	
PIB 1989 = 100	PIB 1950 = 100%	PIB 1945 = 100
PIB 2016 = 138,4%	PIB 1977 = 814,3%	PIB 1972 = 1 006,1%

Sursa: INS. Anuarul Statistic al României 2002-2016. BNR. 2017. Buletin statistic lunar 10/2017

Obiectivele celor două programe de reformă au fost diferite. Programul comunist a avut ca obiectiv o creștere economică în forme socialiste, prin mobilizarea extraordinară a resurselor interne. Programul tranziției s-a axat pe reforma structurii economice prin privatizarea celei existente, fără a avea ca obiectiv creșterea economică.

Pe linia analizelor sociologice, Florin Georgescu conlucea în 2018, rezultatele tranziției:

„În România, transformările efectuate sub impulsul procesului globalizării și al programelor cu FMI s-au concretizat în slăbirea forței economice a țării, reducerea ocupării forței de muncă, emigrația accelerată și amânarea dezvoltării.” (p. 784); ”s-a împiedicat extragerea avantajelor din procesul globalizării, ea fiind folosită de diverse corporații pentru a realiza profit.” (p.785) „Efectele negative s-au înregistrat în condițiile unei autonomii foarte reduse a autorităților românești în cooperarea și aplicarea reformelor economice interne în limitele stricte ale programelor cu FMI.” (p.783) „Privatizarea societăților comerciale celor mai profitabile, respectiv a Petrom, a Romtelecom, a industriei cimentului, a băncilor, a distribuției energiei electrice și gazelor naturale.” (p.784). „Dependența României de instituțiile financiare internaționale a fost mult mai ridicată decât în cazul altor state foste comuniste.” (p.781)

Schimbarea structurii economiei

În întreaga perioadă, se modifică drastic structura economiei românești. Sectoarele importante ale economiei și-au schimbat spectaculos ponderea. Schimbări structurale s-au înregistrat chiar din prima fază a tranziției, 1989-2000, continuată pe aceeași direcție în următorii 20 ani.

În primii 10 ani ai tranziției s-a declanșat o scădere spectaculoasă a contribuției industriei în totalul economiei românești de la **46,2%**, în 1989, la **25,2%**. Contribuția industriei scade mai departe ajungând la **21%** în 2016.

Și agricultura își scade spectaculos contribuția la economia românească, ajungând în 2016 la șocantul **4%**, redusă la simpla asigurare a subzistenței.

În schimb, serviciile își cresc spectaculos contribuția ajungând la **48,8%** (**54%** estimarea Băncii Mondiale) în 2000, și la **63%** în 2016.

Tabel 5. Contribuția la PIB a diferitelor sectoare ale economiei: % din PIB

	1989	2000	2016
Industrie	46,2%	22%	21%
Agricultură	14,4%	12%	4%
Servicii	25,6%	48,7% (54%)	63%

Sursa: pentru 1989, V. Axenciuc, 2012; pentru 2000 și pentru 2016, datele sunt oferite de Banca Mondială, World Development Indicators.

În 2016, România era deja, conform datelor, **o țară dezindustrializată și agrar-dezorganizată, dar se sprijină pe creșterea rapidă a serviciilor.**

Ce înseamnă sfera *serviciilor*? Componentele serviciilor au avut o dinamică diferită: unele au crescut spectaculos, altele au scăzut.

Tabel 6. Dinamica economică a trei componente ale serviciilor: comerț, tranzacții imobiliare și învățământ, sănătate, asistență socială: 1989-2000, milioane lei 1990

Ani	Comerț	Tranzacții imobiliare și altele	Învățământ, sănătate asistență socială
1989	48 196	37 393	33 238
2000	94 910	89 637	29 659
% din 1989	196,9%	239,7%	89,2%

Sursa: V. Axenciuc, 2012, p. 228-229

Comerțul și tranzacțiile imobiliare s-au dublat, **196,9%** și respectiv **239,7%** față de 1989, dar învățământul, sănătatea și asistența socială, sferă considerată în 1990 că regimul comunist a ținut-o într-o subdezvoltare cronică, a scăzut mai departe până în 2000 (**89,2%** din nivelul anului 1989).

Victor Axenciuc atrage atenția asupra unui fenomen îngrijorător: consumul a crescut nu în primul rând pe baza producției actuale, ci din împrumuturi. Deci mai mult un consum în contul viitorului (comunicare personală).

Complementar, s-a schimbat și **structura ocupării populației**. Numărul persoanelor ocupate scade cu **2,3 milioane**: de la **10,9 milioane** în 1989 la **8,6 milioane** în 2000.

Dezindustrializarea se exprimă printr-o scădere masivă a angajaților în industrie: de la 3,7 milioane în 1989 la 2,0 milioane în 2000 și procesul a continuat. La finalul primei faze a tranziției, anul 2000, ponderea ocupării industriale a scăzut de la 45,1% în 1989 la 27,3.

Tabel 7. Ponderea populației ocupate în cele trei sfere ale economie ca % în total populație ocupată

Ani	Populație ocupată (mil.)	Agricultură	Industrie și construcții	Servicii
1989	10,9	27,5%	45,1%	27,4%
2000	8,6	40,8%	27,3%	31,9%
2018	8,7	22,3%	30,0%	47,7%

Sursa: V. Axenciuc, 2012, p. 204, pentru 2018, INS, *Cercetarea statistică asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO)*, pp. 83 și 99.

Datele indică o surprinzătoare **reruralizare** a României. O parte din populația activă exclusă din industrie s-a refugiat în agricultură, dar într-o agricultură mai mult de subzistență: în 1989 27,5% din populația activă era încă în agricultură, dar a mai atras o mare parte din populația activă eliberată de industrie în procesul dezindustrializării, ajungând în 2000 la 40,8%. În următorii ani a urmat o modestă redresare a structurii social-economice: o scădere a ocupării în agricultură și o creștere accentuate a serviciilor.

În 1989, România era o țară **industrial agrară**: sectorul cel mai important ca producție și ca ocupare era industria, și cu un nivel încă ridicat al ocupării de agricultură. La finalul procesului de tranziție și post-tranziție, România se află la începutul unei noi perioade: *societate capitalistă subdezvoltată*, periferică în cadrul Uniunii Europene (C. Zamfir, 2015, 42), cu o industrie prăbușită și o agricultură destructurată, încă departe de prosperitatea de tip occidental.

În următorii 13 ani, post-tranziție (2005-2019), economia eliberată de șocurile privatizărilor, s-a angajat într-o creștere modestă de 54% față de 1989, susținută în mare parte de sfera comerțului, nu al producției de bunuri sau al serviciilor de vârf, în primul rând al cercetării științifice.

Creșterea economică, bazată pe comerț/ consum, pare a se apropia de o limită a capacității de a susține continuarea creșterii.

O schimbare de structură a economiei este inevitabilă: **reindustrializarea și creșterea eficienței agriculturii**, complementar cu **creșterea contribuției serviciilor care susțin dezvoltarea, cercetarea științifică, educația și sănătatea**.

Surprinzător, nu există încă programe de dezvoltare a industriei și a agriculturii și mai ales nu a științei. Timid, de abia foarte recent s-a configurat necesitatea

unui program de țară, în centrul căruia stă reindustrializarea, reorganizarea agriculturii, reconsiderarea poziției României în cadrul Uniunii Europene. Dar și acesta a fost blocat de conflictele politice.

Pentru a avea o altă economie cu perspective solide, variabila critică stă în sistemul politic. Crizele politice, criza Băsescu din 2008-2012, criza actuală a conflictului președinte/parlament, sunt un factor blocant al șansele unei dezvoltări social-economice rapide. Și cel mai important, avem nevoie urgentă de coagularea unui consens național solid în jurul programului de dezvoltare social-economică.

Reforma industriei

Industria românească în 1989 prezenta trei mari distorsiuni, care trebuie inevitabil corectate. În primul rând, creșterea rapidă a industriei a fost rezultatul unei rațiuni politice, cu investiții făcute mai puțin din rațiuni economice: întreprinderi supradimensionate, întreprinderi care nu răspundeau nevoilor reale ale economiei românești sau nu luau în considerare oportunitățile pieței mondiale. Investițiile excesive făcute în industria chimică, de exemplu, s-au datorat intervenției iraționale a Elenei Ceaușescu.

Efecte distorsionante s-au datorat și viziunii relației dintre economia națională și economia mondială. Strategia comunistă lua puțin în considerare avantajele diviziunii economice mondiale, având ca obiectiv dezvoltarea unei economii naționale autosuficiente: industria a trebuit să acopere aproape toate nevoile economiei românești. Deschiderea economiei românești la economia mondială a reprezentat un șoc dur.

La declanșarea tranziției, industria românească, dincolo de deformările produse de sistemul conducerii centrale planificate a economiei, oferea o bază tehnică și capacități profesionale apreciabile, care puteau fi utilizate.

Programul de reformă a industriei s-a bazat pe o opțiune strategică, *privatizarea rapidă, cu orice preț, chiar pe un leu*, care s-a dovedit distructivă pentru capacitățile industriale.

La strategia privatizării rapide, cu orice preț, s-a adăugat și *retragerea aproape completă a statului din administrarea întreprinderilor de stat*, încă neprivatizate. S-a considerat că înlocuirea rapidă a controlului politic și birocratic cu controlul pieței libere, economia va deveni automat mai eficientă. În fapt, industria românească a fost dezorganizată datorită instaurării unui *vid de control*, la care s-a adăugat și lipsa resurselor pentru dezvoltare care în condiții de criză statul ar fi trebuit să-și assume un rol compensator.

Fără controlul mecanismelor publice, noua conducere a întreprinderilor de stat nu a avut un interes prioritar pentru dezvoltarea lor. Directorii întreprinderilor de stat au realizat

că în contextul economic incert și a lipsei de suport, decât să facă un efort enorm de a salva întreprinderea și a o dezvolta, este mai profitabil pentru ei să vândă proprietatea pe bucăți, inclusiv la fier vechi, și să facă contracte profitabile pentru ei cu întreprinderile ”căpușe”. Relația întreprinderilor de stat cu piața ”liberă” a fost mediată de întreprinderile private ”căpușe” care procurau materiile prime și tehnologia necesară, servicii de întreținere, comercializarea produselor. Întreprinderile ”căpușe” au prosperat rapid, iar marile întreprinderi de stat au devenit tot mai ineficiente, împinse spre faliment. Foarte adesea, conducerile întreprinderilor de stat au creat adevărate coaliții cu întreprinderile private ”căpușe” pentru exploatarea propriilor lor întreprinderi. Șefii întreprinderilor de stat au devenit nu manageri riguroși și responsabili, ci ”băieți deștepți”, cum sunt curent numiți. În noul context, întreprinderile s-au dovedit a funcționa, contrar așteptării, mai prost decât în sistemul comunist. Multe întreprinderi încă neprivatizate s-au autodistrus.

Dezindustrializarea s-a datorat deci atât privatizării cu orice preț, cât și neglijării reformei managementului întreprinderilor proprietate publică.

Privatizarea pentru dezvoltare, sperată inițial, s-a dovedit în fapt a fi o *privatizare prin distrugere*. Rezultatul reformei nu a fost curățarea industriei de componentele neviabile, ci distrugerea și a capacităților viabile.

Reforma agrară

În 1990, primul ministru de atunci a lansat o formulare rămasă celebră: *pariul pe agricultură*.

În perioada tranziției, agricultura a trebuit să absoarbă o mare parte a forței de muncă eliberată din procesul de dezindustrializare.

Agricultura s-a aflat în fața unei dileme: o reformă a cooperativelor, o reorganizare a lor pe baza sistemului independent de cooperatie sau desființarea cooperativelor și ”reîmproprietărirea” țăranilor. Strategia FSN adoptată în 1990 prevedea libertatea cooperativului de a se retrage din cooperativă sau de a reforma sistemul cooperatist. Partidele ”istorice”, foarte vocale politic, au exercitat însă o puternică presiune pentru desființarea cooperativelor și pentru reîmproprietărire. FSN-ul, care nici el nu a acordat o prea mare importanță problemei, a cedat. Inițiativa distrugerii cooperativelor și retrocedării pământului nu a venit din partea țăranilor, ci a fost un obiectiv politic impus de PNȚCD.

Prima lege prin care a fost reglementat statutul proprietății asupra terenurilor agricole a fost *Legea fondului funciar din 1991*. Această lege prevedea desființarea Cooperativelor Agricole de Producție și a Întreprinderilor Agricole de Stat și distribuirea suprafețelor de teren către foștii proprietari, în limita a 10 hectare. Ulterior, în anul 1997, *Legea* crește suprafața maximă care putea face obiectul împroprietării de la 10 ha la 50 ha. Procesul de

împroprietărire a decurs anevoios, în bună măsură din cauza prevederilor care stipulau reîmproprietărirea pe vechile amplasamente.

A urmat o perioadă de *desființare prin distrugere* a cooperativelor: acumulările de proprietate colectivă practic distruse, iar retrocedarea terenurilor s-a izbit de numeroase probleme juridice, proces care nu au fost complet finalizate nici până în prezent. Au explodat și aici numeroase cazurile de abuz și corupție.

Rezultatul noii ”reformă” a fost o nouă **fragmentare** a proprietății pământului, problema de secole cu care se confruntă agricultura română. Locul marilor ferme a fost luat de mici exploatații familiale axate, în principal, pe autoconsum. Privită din perspectiva distribuției proprietății pământului, situația agriculturii românești a fost în 2013 mult mai proastă decât în 1936.

Tabel 8. Distribuția gospodăriilor țărănești în funcție de suprafața de teren în proprietate, în 1936 și 2013

Suprafață	Mii gospodării - 2013		- 1936	
	Gospodării (mii)	%	Gospodării (mii)	%
Sub 1 ha	1 960	51,8%	610	18,6%
1-5 ha	1 360	36,0%	1 850	56,3%
5-10 ha	280	7,2%	560	17,1%
10-50 ha	22,2	0,7%	180	5,5%
Peste 50 ha*	240	5,9%	33,5	1,1%

Sursa: INS – Ancheta structurală în agricultură 2013 și adăugat cea din 1936

* Statistica nu e clară în privința acestei categorii. Se pare că aici au fost incluse și terenuri date în arendă și mai puțin proprietăți efective.

În 2013, țăraniii proprietari de pământ sub 5 ha, **87,8%** dintre gospodării, adică peste 3 milioane, prezintă un risc ridicat de sărăcie. Pătura țărănească mijlocie s-a subțiat enorm: țăraniii mijlocași, între 5 și 10 ha, reprezentau **7,2%**, adică 280 mii gospodării, și țăraniii prosperi, între 10 și 50 ha, **0,7%**, adică 22 mii gospodării.

S-a produs o sărăcire masivă a satul. Dacă luăm în considerare proprietatea terenului drept criteriu al *sărăciei*, sub 5 ha, mai ales în condițiile lipsei instrumentelor de muncă (animale, pluguri, tractoare etc.), țărănimea în 2013 este mult mai săracă decât era în 1930: sub 5 hectare, 87,8% în 2013 față de 74,9% în 1936.

”Reforma” agrară a înlocuit cooperativele cu o țărănime săracă fără perspective economice. Țărănimea mijlocie este sufocată și de noile mari proprietăți: proporția marilor sisteme agricole, peste 50 ha, este în creștere față de perioada dintre cele două războaie, **5,9%** față de doar **1,1%** în 1936, posedând **52,1%** din totalul terenului agricol.

Structura de proprietate a terenului agricol este încă caracteristică stadiului precapitalist, o fărâmițare a proprietăților, care trebuie depășită printr-o nouă politică agrară care de abia acum ar trebui inițiată.

Desființarea cooperativelor agricole a produs o reîntoarcere și tehnologică la o agricultură de tip precapitalist: plugul și animalele, și acestea în deficit. S-a produs și o pierdere a unei mari părți a tehnicii acumulate: distrugerea unor capacități de producție ale cooperativelor, scăderea numărului de animale, distrugerea sistemului de irigații. Producția agricolă s-a prăbușit în primul deceniu al tranziției, terenuri nefolosite, dar și datorită ineficienței micilor gospodării rezultate.

Tabel 9. Câteva efecte ale reformei agrare asupra tehnologiei agriculturii

Ani	Îngrășăminte (mii t.)	%	Suprafețe irigate (mii ha.)	%	Bovine (mil. capete)	%
1989	1159	100	3169	100	6,3	100
2000	342	29,5%	216	6,8%	3,1	49,2%

Sursa: V. Axenciuc, 2012, p. 205

Retrocedarea terenurilor a avut și un efect pozitiv: micile proprietăți de pământ, fără șansa de a se dezvolta în ferme mijlocii prospere, au avut însă rolul de protecție socială. Mulți muncitori disponibilizați în procesul dezindustrializării au putut obține sursa de supraviețuire în mica agricultură.

Populația ocupată în agricultură a crescut considerabil, atingând o cotă maximă în 2000, aproape la starea din 1970: în 1970 rata ocupării în agricultură era de **49%**, în 1989 a scăzut la **27%**, iar în 2002 a crescut din nou la **42%** (Voicu 2005, 88).

Problema supra-ocupării în agricultură amintește de starea din perioada interbelică. Retrocedarea proprietăților din anii '90 a fost o decizie politică fără viziune economică și socială, fixând criza agriculturii cu peste trei decenii.

Imaginea economiei românești actuale nu pare a fi prea optimistă: o economie privatizată și dezorganizată; o industrie distrusă greu de reconstruit, o agricultură bazată pe o pulverizare în mici proprietăți dificil de a fi absorbite.

Rolul statului în perioada tranziției

În toate perioadele de criză, intervenția statului nu se reduce, ci crește substanțial. Atunci a apărut conceptul de *stat social*. În criza economică din anii '30 statele occidentale și-au extins atribuțiile. Și în anii '50-'60 de refacere după război, în Occident statul și-a amplificat funcțiile. Sistemul public și-a asumat importante funcții în sfera serviciilor sociale, învățământ, sănătate, asistență socială, în planificarea națională și locală.

În întreaga perioadă a tranziției, politica în România a avut o altă orientare: ea a fost centrată pe filozofia *statului mic*. Statul român și-a asumat rolul cel mai scăzut din Uniunea Europeană.

Tabel 10. Ponderea cheltuielilor guvernamentale în PIB (2018)

	2018
UE 15	46,6%
UE 28	46,1%
Bulgaria	36,9%
România	35,2%

Sursa: Statistical Annex of European Economy, Spring 2017, European Commission, Economic and Financial Affairs, p.187, 193, 196, p. 197

România are statul cel mai mic și din punctul de vedere al proporției angajaților în sistemul public.

Tabel 11. Numărul de salariați în instituțiile publice la un milion de populație, în România și celelalte țări europene. O selecție. 2019

* Suedia	168
* Olanda	146
* Germania	136
* Franța	124
* Lituania	114
* Estonia	110
* UE27	109
* Ungaria	102
* Cehia	94
* Bulgaria	80
* România	62

Paradoxul României: deși statul este cel mai „mic” din Europa, obiectivul declarat al programelor politice este reducerea și mai mult a statului. Atenția se concentrează nu pe diversificarea funcțiilor statului în condițiile creșterii eficienței statului, ci pe reducerea sa. În

ultimii ani, tema **statului de drept**, o altă formă a doctrinei statului mic, este dominantă în discursul politic. În fapt, se promovează o ideologie a reducerii statului la asigurarea funcționării vieții sociale în parametrii fixați de sistemul juridic, ignorând responsabilitatea importantă a statului în diferite sfere ale vieții economice și sociale.

Populația pare a avea o cu totul altă viziune asupra perspectivei statului.

Tabel 12. Considerați că statul ar trebui să intervină mai puternic în economie ?

Mult mai puternic	68%
Mai puțin	18%

Sursa: Sondaj AVANGARDE, 2018

Cât de democrată este democrația românească?

În evaluarea sistemului politic ne confruntăm cu o discrepanță frapantă. Pe de o parte, avem structuri instituționale standard pentru orice democrație occidentală: pluripartidism, parlament, alegeri. Pe de altă parte, toate aceste instituții funcționează departe de așteptări.

Democrația a fost subminată de structurile reale de putere naționale și internaționale: Occidentul își manifestă explicit preferințele politice românești, încălcând regulile elementare ale relațiilor internaționale. România este tot mai evident tratată ca o țară vasală, realizată inclusiv prin „prezența dominantă a capitalului străin la nivelul înălțimilor de comandă ale economiei (I. Stănescu, 2014, 313). Legislația română avantajează prin reglementări clare capitalismul în defavoarea populației. România este una dintre cele 2-3 țări din lume care a renunțat la impozitarea progresivă, instrument utilizat în toate țările occidentale dezvoltate. Instituțiile „de forță” dictează în România asupra sistemului public: mai mult de jumătate dintre magistrați au dosare penale ținute „în așteptare”. Procuratura luptă pentru menținerea poziției unice de instituție deasupra oricărui control colectiv și interinstituțional. Magistrații obțin avantaje financiare speciale, inclusive pensii disproporționat de mari.

Un caz șocant: în 2012, marea majoritate a populației, 7,4 milioane, față de un segment nesemnificativ care a avut o altă părere, a votat pentru demiterea președintelui de atunci, Traian Băsescu. Voința populației, exprimată democratic prin vot, a fost însă desconsiderată prin intervenția occidentală. Contrar votului populației, președintele Băsescu a continuat să ocupe funcția de președinte al țării.

Populația merge disciplinat la vot, deși nu are încredere în democrația pe care ei tocmai au construit-o: **91%** dintre persoane consideră că au o influență scăzută sau foarte scăzută asupra modului în care este condusă țara (*Diagnoza calității vieții*, ICCV, 2010).

Există și surse structurale ale sistemului instituțional care viciază funcționarea democratică.

Dualitatea Parlament/ Președinte. Democrația României se caracterizează printr-o conducere duală, parlament/guvern și președinte. Ambele structuri sunt bazate pe vot universal, dar controlul lor de către comunitate este diferit. Diversitatea reprezentativă a parlamentului asigură un larg control asupra guvernului. Controlul Președintelui de către comunitate este *slabă*. Odată ales, președintele nu mai este supus niciunui mecanism instituțional de control, singura restricție este să nu încalce constituția. Autoritatea președintelui este definită insuficient, acesta putând ușor să abuzeze.

O nouă amenințare: "statul paralel". Încă nu pare a fi închis definitiv scandalul convenției de colaborare între *Serviciul Român de Informații (SRI)* și *Direcția Națională Anticorupție (DNA)*. Procesul a pornit de la președinția lui Băsescu care a transformat instituția securității în instrument al controlului lui împotriva personalităților politice din opoziție, viciind instituțiile democratice. După plecarea lui Băsescu, coaliția instituțiilor de forță pare a continua în forme mai puțin vizibile.

Toleranța la încălcarea legii în procesul de privatizare rezează „păcatul originar” al tranziției românești. Statul corupt a fost mediul favorabil al privatizării *oricum*, fiind inclusă toleranța la corupția din procesul privatizării. Public, se știa că privatizările au inclus multe încălcări ale legii. Timp de cel puțin 20 de ani nu se înregistrează procese care să aibă ca obiect corupția privatizărilor. Noii bogați, cu rare excepții, în perioada tranziției nu au făcut obiectul unor cercetări penale. Corupția îmbogățitorilor a dus la coruperea responsabililor politici.

Alături de corupție, s-a consolidat îngrijorarea că suntem afectați de un proces rapid de *birocratizare* care blochează funcționarea democratică a societății. Accentul exclusiv pe **procedurile** de acordare/evaluare a programelor publice, complementar cu atenția scăzută acordată **evaluării eficienței** acestora, are efecte distorsionante importante.

Calitatea vieții și standardul de viață al populației

Economia are un impact direct asupra vieții oamenilor, în principal prin **oportunitățile ocupaționale** și **veniturile** pe care le oferă.

Oportunitățile ocupaționale

Perioada tranziției a avut ca unul dintre cele mai importante efecte negative *scăderea ocupării* și, mai grav, *deteriorarea structurii și calității ocupării*.

Datele statistice indică un grad mai scăzut al ocupării în raport cu celelate țări europene și mai ales cu celelalte țări foste comuniste care manifestă o mobilizare ocupațională mai activă.

Tabel 13. Rata ocupării: populația 15-64 ani, 2019

UE 15	69,3%
UE 8	71,8%
România	65,8%

Sursa: EUROSTAT Cod online [lfsa_ergan]

Situația este și mai clară dacă luăm în considerare **structura** ocupării. **Verificat**

	salariații în populație ocupată	ocupație nesalarială	Ocupare pe cont propriu	Lucrători familiari nesalariați
UE15	86,3	13,7	13,2	0,5
UE 8	86,3	13,5	12,9	0,8
Bulgaria	89,5	10,5	9,9	0,6
România	78,4	21,6	15,3	6,3

2019 ? (Eurostat, cod lfsa_egaps).

Toate țările foste comuniste (UE8) au o structură ocupațională similară cu țările occidentale dezvoltate (UE15). Excepție face România: o proporție a salariaților mai scăzută, o ocupație nesalarială mai ridicată, ocuparea pe cont propriu ușor mai ridicată și lucrători familiari nesalariați mult mai mulți. Lucrătorii familiari nesalariați sunt, cei mai mulți, în gospodăriile agricole, cu teren puți. Această categorie este rezultatul retrocedării terenurilor care a produs o masă imensă de mici proprietari.

O parte importantă a persoanelor care nu mai găsesc locuri de muncă salarială, rămân sau se întorc într-o agricultură de subzistență, muncesc în economia subterană sau migrează în Occident; mulți rămân resemnați în starea de neocupați.

Impactul **dezindustrializării** asupra ocupării a avut ca efect compensator explozia unui proces de **reruralizare**: ponderea ocupării în agricultură în totalul ocupațiilor a crescut

de la **27,5%** în 1988 la **40,8%** în 2000. Creșterea ocupării agricole a avut loc în condițiile în care producția agricolă s-a redus și ea la aproape jumătate. Agricultură dezorganizată a oferit ocupații precare și ocupare parțială, cu venituri mult mai mici.

Pe lângă reruralizare, **migrația pentru muncă** a fost soluția la grava problemă a pierderilor în sfera ocupării. În prezent se estimează că circa 3 milioane de români au migrat definitiv sau pentru munci temporale în întreaga perioadă a tranziției.

Neocuparea în rândul persoanelor active este agravată de proporția foarte ridicată a *ocupării precare*, mai ales în agricultură : ocupare parțială și slab productivă.

Munca informală, „la negru” sau mai blând ”la gri”, este estimată între 32% și 36% din totalul muncii în economie, producând 21% din PIB, față de 7-16% din PIB în UE 28 (Zamfir, 2016: 11). Munca informală este frecventă mai ales în sectoarele de construcții și agricultură.

Șansa de a obține un loc de muncă a devenit o problemă critică în prima fază a tranziției: în 2010, **76%** din români estimau că posibilitatea de a obține un loc de muncă e foarte proastă sau proastă.

Tabel 14. Cum estimează românii posibilitatea obținerii unui loc de muncă?

	1990	2010
Proastă / Foarte proastă	33%	76%
Satisfăcătoare	30%	17%
Bună / Foarte bună	21%	6%

Sursa: I. Mărginean și I. Precupețu (coord.). 2011, p. 246

Situația ocupării nu s-a îmbunătățit nici în perioada următoare. Acum, la sfârșitul tranziției, nu pare să existe încă o voință și nici capacitatea de a se lansa o politică activă de creere de noi locurile de muncă și cu atât mai puțin a îmbunătățirii calității ei.

Criza actuală a CORONAVIRUS a scăzut dramatic gradul de ocupare și mai ales precarizarea ei. Nu putem estima în ce măsură se va produce în viitor o revenire a deteriorării actuale a ocupării.

Migrația pentru muncă. Migrația pentru muncă în străinătate a reprezentat pe tot parcursul perioadei post-1989 alternativa cea mai importantă la lipsa locurilor de muncă și/sau la nivelul scăzut al salariilor din România. În 2013, numărul românilor care trăiau în străinătate se apropia, conform datelor Băncii Mondiale, la 3 milioane și jumătate. O proporție covârșitoare dintre ei, peste 85%, se află în Uniunea Europeană, cu precădere în spațiul sudic al Uniunii: Italia și Spania.

Dintre țările foste comuniste, România și Polonia sunt principalele surse pentru migrație. Considerând migrația ca procent din populație, România se apropie de Bulgaria și de Țările Baltice.

Cei plecați sunt însă departe de a găsi în țările de destinație locurile de muncă visate: slujbele disponibile pentru migranți sunt asociate cu salarii scăzute după standardele țărilor de destinație, sunt locuri de muncă instabile, în mare parte refuzate de populația locală. Diferențele dintre câștigurile din străinătate și cele pe care le-ar fi putut obține în România anilor 2000 sunt însă suficient de mari pentru a le face tentante.

Migrația de revenire nu părea să reprezinte încă un fenomen consistent. Criza actuală a CORONAVIRUS va modifica cu siguranță migrația, accentuând revenirea în țară.

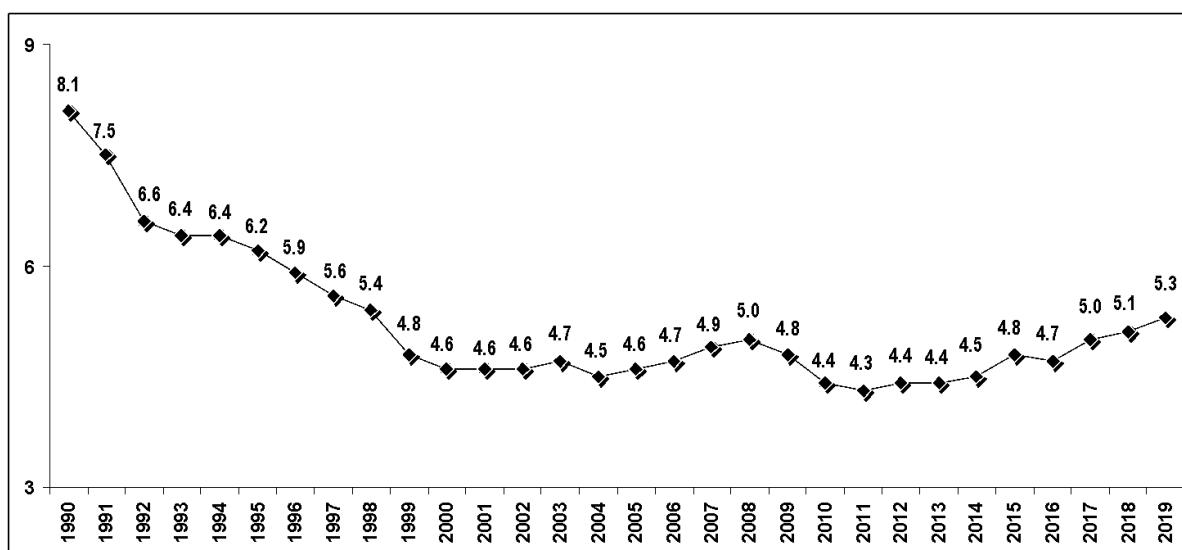
Emigrarea persoanelor cu educație ridicată pare să fie un fenomen ridicat. În mod special *migrația medicilor* a stârnit un nivel ridicat de îngrijorare publică.

Munca salarială

În societățile moderne, *munca salarială* este cea mai importantă formă de ocupare. Ea acordă venituri mai ridicate decât economia nesalarială și securitate ridicată a locului de muncă și a veniturilor. Sistemul salarial este asociat cu importante beneficii sociale: asigurări de sănătate, ajutor de boală, ajutor de șomaj, pensii. Impactul cel mai dur asupra vieții oamenilor a fost pierderea locurilor salariale de muncă. Gradul de salarizare este un indicator important al *calității vieții de muncă*.

Impactul cel mai dur asupra vieții oamenilor a fost pierderea locurilor salariale de muncă. Populația salariată a scăzut constant de la **8,1** milioane în 1990, cu aproximativ 2 milioane, variind până în prezent între **4,3 și 5,3** milioane. Putem estima că s-au pierdut în ultimii 30 de ani aproximativ **3,3** milioane locuri de muncă salarială.

Grafic 2. Numărul mediu de salariați, milioane, 1990-2019

Surse: INS. Anuarul Statistic al României 2002-2016 (cf. datelor din cercetarea statistică *Costul forței de muncă în unitățile economico-sociale*)

INS. 2017. Baza Tempo

RPL 1992, 2002, 2011

https://www.syndex.ro/sites/default/files/files/pdf/2019-06/Situa%C8%9Bia%20salaria%C8%9Bilor%20din%20Rom%C3%A2nia%20%282019%29_0.pdf, p.23

Unde au dispărut salariații ? Cum au făcut față guvernările exploziei scăderii forței de muncă salariată de **3,3** milioane de salariați eliberați încă de la începutul perioadei tranziției? Persoanele care nu mai găsesc locuri de muncă intră în pensie anticipată, se întorc într-o agricultură de subzistență sau migrează în Occident.

Niciun partid nu a avut în programul său ca un obiectiv crearea de locuri de muncă. Nu s-a recurs nici la importante programe de investiții de interes național care să creeze, politică normală în perioadele de criză. Construcțiile publice în România au fost în perioada tranziției scăzute: puțini bani alocați acestor programe și aceștia utilizați ineficient. Construcțiile publice au devenit exemple de vârf ale corupției: cazul drumurilor care rămân nefăcute și atunci când sunt realizate, de proastă calitate, dar cu costuri mult mai mari decât în țările vecine.

Ceva mai mult de jumătate din cei eliberați din industrie, **1,8** milioane, au fost preluați prin pensionarea anticipată. Procedurile de pensionare s-a relaxat.

Tabel 15. Dinamica numărului de pensionari și pe tipuri de pensii. Se indică anul de vârf cu cei mai mulți pensionari pe categorii de pensii și % în raport cu anul 1990

	1990	%	An de vârf	Nivelul anului de vârf	%	2019	%
Total	3.679	100%	2002	6.378	173,3%	5.157	140,1%
Asig. sociale de stat	2.493	100%	2010	4.767	191,2%	4.672	187,4%
Invaliditate	208	100%	2009	909	437,0%	513	246,6%
Agricultori	1.007	100%	2001	1.767	175,5%	299	29,69%

Surse: INSEE cod online [PNS101A], calcule autor

Numărul pensionarilor a ajuns la un nivel de vârf în anul 2002, cu 173% față de 1990, scăzând ușor în 2019 la 140%. Ponderea pensionarilor în totalul populației urmează aceeași tendință: creștere rapidă de la 15,4% în 1990 la 29,3% în 2002, dar menținându-se la un nivel ridicat de 26,8% în 2016.

Este ilustrativ cazul pensionării de invaliditate: de la **208 mii** în 1990 la **909 mii** în 2009, o creștere de peste 4 ori.

Pensionarea a dus la o scădere substanțială a standardului de viață a foștilor salariați: salariile sunt înlocuite cu pensii mult mai mici. Aici găsim o sursă importantă a sărăcirii.

Restul, de aproape un milion, au rămas neangajați: șomeri, activi în economia informală sau chiar subterană.

Veniturile

Ocuparea salarială a încetat să reprezinte o garanție a scoaterii din sărăcie.

În întreaga tranziție, creșterea economică nu a fost un obiectiv politic. Ca efect, numărul locurilor de muncă salarială s-a redus la aproape jumătate, fapt care a afectat masiv standardul de viață al populației. La aceasta s-a adăugat și o *politică pro-profit* (profitul a fost avantajat pe toate căile), complementar cu *politica salariului mic*. Profitul este avantajat și cu sistemul de impozitare nu progresivă, ci unică, de 16%. Dar pentru că nu s-a *încurajat reinvestirea profitului*, rezultatul a fost *încurajarea consumului neproductiv*. *Politica salariului mic* a fost considerată a fi un factor esențial al creșterii economice. ???

Politica tranziției a aruncat în sărăcie un segment substanțial de salariați.

La nivelul anului 2018, ultimele statistici europene oferă o imagine care ar trebui să ne îngrijoreze: România apare ca cea mai săracă țară din UE, la o distanță apreciabilă de celelalte țări europene.

UE 16: 18,0%

România: 39,5%

Tabel 16. Venitul disponibil median (pe adult echivalent), la paritatea puterii de cumpărare, în țările membre UE în anul 2018

Luxemburg	29.292	Slovenia	13.298	
Marea Britanie	18.943	Grecia	11.577	
Cipru	18.230	Malta	12.572	
Irlanda	17.843	Portugalia	8.933	

Olanda	17.718	R. Cehă	8.913	
Germania	17.338	Estonia	6.765	
Danemarca	16.958	Slovacia	6.888	
Belgia	16.726	Ungaria	6.631	
Franța	15.604	Lituania	5.854	
Suedia	15.968	Letonia	5.594	
Finlanda	15.372	Polonia	5.704	
Italia	14.580	Bulgaria	3.343	
Spania	13.011	România	2.942	

Sursa: Eurostat, 2018, link:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li01/default/table?lang=en

Erodarea salariilor, declanșată încă din 1980, s-a accentuat în primii 10 ani ai tranziției.

Tabel 16. Salariile și consumul în perioada 1980-2000

Anii	Salarii medii reale		Pensii medii reale		Consumul anual mediu/loc (kg.)		Locuințe terminate (mii)	%
					Carne	Zahăr		
1980	100		100		62,0	28,2	161,4	
1985	95,9		92,0		55,1	26,3	105,6	
1988	93,2	100	93,0	100	52,4	25,0	103,3	100
1992	72,4	77,7	71,0	76,3	45,8	24,1	27,5	26,6
1995	66,1	70,9	64,1	68,9	47,2	23,5	35,8	34,6
2000	58,6	62,9	42,3	45,5	46,3	23,0	26,4	25,6

Sursă Axenciuc, Vol. I, p.209

În anii `80, consumul de carne a scăzut nu atât datorită lipsei banilor, ci datorită rarității pe piață; în anii `90, consumul de carne a scăzut și mai mult de data aceasta datorită lipsei banilor. Producția de locuințe s-a prăbușit și ea.

De ce nivelul salariilor este atât de scăzut în România? Explicația standard în discursul public actual este centrată pe formularea confuză a *nivelului scăzut al productivității muncii*. Formularea trimite emoțional la responsabilitatea salariatului. Trebuie limpezite cauzele așa-zisei productivități scăzute a muncii. Desigur, și salariatul poate avea o vină. Dar cauzele stau în altă parte: prăbușirea sferelor cu munci de valoare (dezindustrializarea a produs o scădere a ocupării de calitate), tehnologia depășită în multe domenii și deficitul de management. Se ignoră însă o altă cauză care explică probabil în cea mai mare parte: **raportul dintre muncă și profit**. Politica **pro-profit** susținută de toate

governările, complementar cu prăbușirea capacității de negociere a angajaților este cauza principală a standardului de viață scăzut al populației României.

Tabel 17. Ponderea profitului în totalul valorii nou create: semestrul 4, 2014

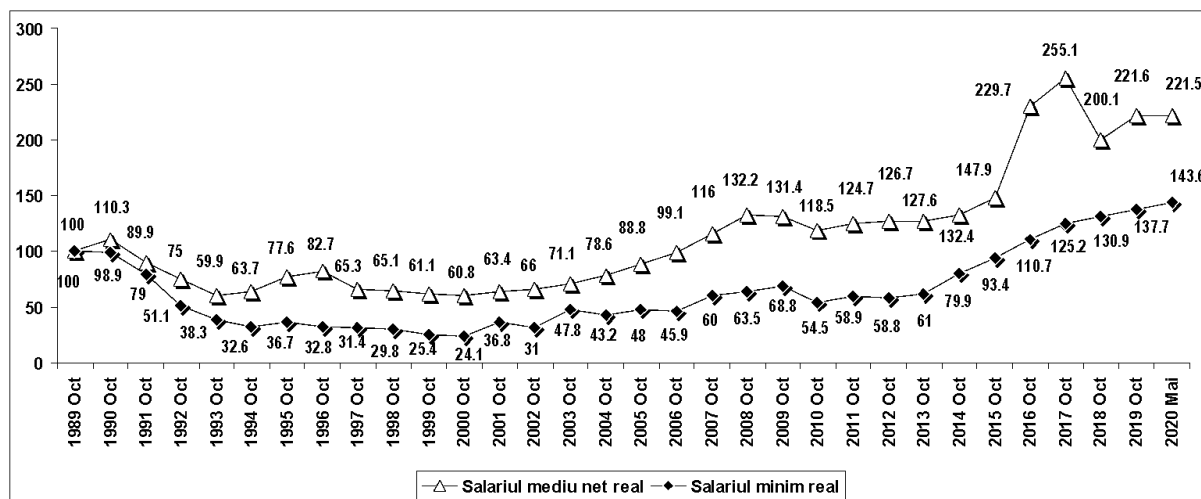
	Ponderea profitului
UE 18 ²	40,9%
UE8	39%
România	62,2%

Sursa: F. Georgescu, 2016, *Creșterea economică, dezvoltarea României și reducerea sărăciei*, p. 13.
Disponibilă la http://www.bnr.ro/Prezentari-si-interviuri--1332.aspx?fld_issue_year=2016

Un obiectiv important al reechilibrării standardului de viață este, deci, modificarea drastică a raportului muncă/ profit: de la **62,2%** în favoarea profitului în 2014, la circa **40%** în perspectiva deceniilor viitoare.

Valoarea salariilor s-a prăbușit în primii 10 ani ai tranziției, atingând în 1992 și în 1997-2000 nivelele cele mai scăzute. În ultimii 30 de ani, raportat la nivelul scăzut al salariilor din 1989, s-au produs creșteri modeste.

Grafic 3. Dinamica salariului mediu net și a salariului minim net, în perioada octombrie 1989- mai 2020 (1989=100%)

Sursa: Calcule efectuate de A. Mihăilescu, pe baza seriilor de date INS privind salariile medii nete și a celor oferite pe site-ul Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice privind salariile minime

Procesul de creștere a salariilor declanșat în anii 2001 a redus moderat distanța de nivel salarizării din celelalte state europene. Ea a accentuat însă polarizarea salarior mediu/ minim. Salariul mediu a crescut mai rapid decât salariul minim.

² Datele disponibile sunt parțiale: din UE18 avem doar date din 14 țări și pentru UE8, doar 4 țări.

Ca rezultat al *politicii salariului mic*, care a dominat întreaga politică a tranziției, nivelul salariilor în România se plasa, în 2019, la distanțe apreciabile față de standardele europene. Tabel 30.

Tabel 18. Salariul net minim și mediu în anul 2019 (EURO), România și UE 28

	Salariul minim net	Salariul mediu net
Media UE	872	1.644
Luxemburg (maxim)	1.700	3.500
Bulgaria (minim)	235	475
România	265 30,4% din UE	575 35,0% din UE

Surse: Wikipedia, Eurostat, Quora, Reddit

Politica salariului mic s-a dovedit a fi nu un factor al creșterii economice, ci mai mult o ideologie a **economiei leneșe**, a **politicii pro-profit**, a exploatării ușoare a forței de muncă, susținută cu mijloace politice. Creșterea salariilor trebuie considerată nu un factor care ar descuraja investițiile și scăderea eficienței economice, ci un factor de motivare a inovației și a parteneriatului pentru eficiență.

Cea de a doua categorie importantă de venituri, complementară cu salariul, *pensia*, a suportat mai accentuat costul tranziției: pensiile s-au prăbușit în 2000 până la 44% din valoarea inițială din 1990, depășind cu puțin nivelul inițial abia în 2008.

Obiectivul cheie, o **România prosperă și echilibrată**, poate fi realizat doar printr-o schimbare radicală a politicii salariale: **o politică pro-muncă, echilibrată în raport cu profitul, o politică a creșterii progresive a salariilor** pentru a se atinge standardele europene.

Politica salarială în următorii 20 de ani va avea ca unul dintre principalele mecanisme refacerea capacității de **negociere colectivă** a salariilor și a îmbunătățirii condițiilor de muncă, complementar cu creșterea ocupării. Prăbușirea puterii de negociere a salariaților cu paronatul a avut efecte negative asupra structurii societății românești, inclusive degradarea culturală a populației. În aceste condiții, statul trebuie să devină, în interesul național, un avocat al muncii.

În concluzie, pentru creșterea veniturilor, variabila cheie a creșterii calității vieții în contextul actual al României, poate fi realizată acționând în următoarele direcții:

- O politică mult mai activă de creștere a ocupării (creșterea locurilor de muncă, mai ales a ocupării salariale), complementar cu creșterea valorii muncii.
- Înlocuirea **politicii salariului mic** cu **politica creșterii proiectate a salariilor spre nivelele UE**: creșterea, proiectată pe etape, a salariului minim, creșterea capacității de negociere a angajaților, un program politic de schimbare a raportului dintre salarii/profit în distribuția valorii nou create.
- Asigurarea unui nivel de salarizare decent și stimulent pentru personalul public cu înaltă calificare și responsabilitate: sistemul sanitar, corpul profesoral, personalul din cercetare.
- Revederea politicii de protecție și suport social: creșterea valorii serviciilor sociale publice și a beneficiilor sociale.

Toate date, prezentate și aici, duc la o concluzie: în România tranziția a fost plătită cu cel mai ridicat cost social.

Inegalitate/egalitate, polarizare socială

Un alt cost social al tranziției este creșterea inegalității sociale. Vor românii o societate mai inegală sau mai egală ?

Tabel 19. Credeți că în România diferențele dintre venituri sunt (2010)

Mari sau mult prea mari	81%
Normale	5%
Mici sau prea mici	3%

Sursa: I. Mărginean și I. Precupețu (coord.). 2011, p. 249

În perioada tranziției, în România, indicele inegalității, de la un nivel scăzut al indicelui Gini de **24** în 1989, s-a făcut un salt la **34,7** în 2016, față de **30,8** media UE. Nivelul inegalității

din România este caracteristic țărilor subdezvoltate.

Tabel 20. Indicele Gini

24	30,8	34,7
RO 1989	UE28 2016	RO 2016

Sursa: Eurostat,

Un alt indicator utilizați al inegalității: raportul dintre veniturile celor mai bogați 20% față de cei mai săraci 20%. Raportul era în 2000 de **4,5** și a crescut în 2016 la **7,2**. La toți indicatorii de inegalitate socială, România se plasează pe primul sau al doilea loc din Europa, după Lituania.

Politica salarială a devenit și ea un mecanism al polarizării sociale. Dacă în România salariul mediu cunoaște o creștere în 2017 față de 1989, **182,6%**, salariul minim cunoaște o creștere de doar de **119,3%**.

Politica fiscală din ultimii 10 ani accentuează inegalitățile: o *fiscalitate regresivă*, și cei săraci și cei bogați plătesc un impozit egal, 16%. Toate țările, cu câteva excepții, au o *fiscalitate progresivă*: cei săraci plătesc impozite scăzute sau deloc, în timp ce proporția impozitării crește odată cu creșterea veniturilor.

Și din punctul de vedere al politicii față de inegalitate, România se depărtează de Europa. Un obiectiv important al construirii Uniunii Europene este limitarea inegalității sociale. În România, mulți lideri politici consideră inegalitatea ridicată ca un cost inevitabil, chiar ca un indicator al succesului tranziției.

Sărăcia: o problemă care a explodat în perioada tranziției

Tranziția s-a caracterizat printr-o explozie a amplexării sărăciei în România. Cinci cauze distincte au contribuit la extinderea rapidă a sărăciei: *subocuparea, performanțele scăzute ale economiei, accentuarea inegalității social-economice*, un segment mic al populației a devenit foarte bogat, marea masă a populației a sărăcit, *politica regresivă a veniturilor și deficitul de protecție socială*.

Metodologiile de estimare a sărăciei sunt diferite, dar estimările sunt în general convergente.

Prima estima a sărăciei a fost realizată de ICCV în 1994 (C. Zamfir, 1994). S-a estimat că explozia sărăciei în perioada tranziției a avut loc în perioada 1991-94, ajungând în 1993 la un nivel care a părut multor oameni politici absolut exagerat, **39,3%**.

Nici după alți 15 ani situația sărăciei nu s-a îmbunătățit spectaculos. În ultimii ani, instituțiile europene au început să facă estimări ale sărăciei în toate țările UE. Surprinzător, datele actuale, 2015, cu metodologii diferite, sunt convergente cu estimările din 1993.

EUROSTAT, starea socială din 2015:

Riscul de sărăcie și excluziune socială (RSES):

<i>UE 15</i>	<i>23,0%</i>
<i>UE 8</i>	<i>23,5%</i>
<i>România</i>	<i>37,3%</i>

Depresiune materială severă (DMS)³:

UE 15	7,2%
UE 8	10,3%
România	23,8%

Riscul de sărăcie familii cu copii sub 18 ani:

UE 15	20,4%
UE 8	20,8%
România	38,1%

Gospodăria fără facilități sanitare de bază:

UE 28	1,9%
România	23,8%

Sursa datelor: EUROSTAT (Income and Living Conditions)

Deși nivelul sărăciei a scăzut în această a doua fază a tranziției, nivelul ei s-a menținut la un nivel excesiv de ridicat, menținându-se mari diferențe de nivelele europene.

Dar este îngrijorătoare apariția și creșterea în dimensiuni a unor comunități confruntate cu o sărăcie extremă, de tipul celor din jurul gropilor de gunoi.

Ca efect cumulat al tuturor politicilor social-economice, munca nu garantează un standard decent de viață, extinzându-se riscul sărăcirii și în zona segmentului activ al populației.

Politica bunăstării

Obiectivul principal al politicilor sociale este promovarea bunăstării colectivității, **echilibrând distribuția ei**; să prevină și să reducă sărăcia, să reducă polarizarea socială.

Țările vest-europene au inventat, în condițiile dificile lăsate de cel de al Doilea Război Mondial, conceptul de *stat social*. UE a conferit statului social o nouă dimensiune, introducând un concept-obiectiv politic prioritar **reducerea excluziunii sociale și promovarea incluziunii sociale**. Obiectivul UE este crearea unei societăți europene omogene, reducerea inegalității sociale.

Discursul public din România a avansat aproape constant estimarea că *statul social* consumă în România excesiv de mult din buget. În consecință, el trebuie drastic redus și pe această dimensiune. În realitate, cheltuielile sociale reprezintă partea cea mai mică din buget, față de celelalte țări europene. Politica statului în întreaga perioadă a tranziției a fost un factor

³ Deprivarea materială severă, situație definită prin existența a cel puțin 4 tipuri de deprivare dintr-o listă de 9 categorii de deprivări.

care a mărit decalajul față de celelalte țări europene⁴.

Tabel 21. Protecție socială, 2016, ca % din PIB

Țări/UE	% din PIB
UE 28	19,1%
EU 8	14,0%
Țări cu cheltuielile cele mai ridicate	
Finlanda	25,6
Franța	24,4
Danemarca	23,4
Țări cu cheltuieli scăzute	
Bulgaria	12,7
România	11,6
Lituania	11,2
Irlanda	9,9

Sursa: Eurostat

Protecția socială ocupă în strategia tranziției a tuturor țărilor foste socialiste europene (UE8) o atenție mai scăzută decât în celelalte țări europene, dar semnificativ mai ridicată decât România care ocupă antepenultimul loc, după Irlanda și Lituania.

Finanțarea este mai scăzută la toate componentele protecției sociale, ca % din PIB:

Tabel 22. Cheltuielile publice de protecție a unor grupuri vulnerabile, ca % din PIB, România în comparație cu UE 28, 2015

	UE 28	România
Vârșnici	10,3%	8,5%
Boală și dizabilități	2,8%	1,0%
Familie și copii	1,7%	1,1%
Șomaj	1,4	0,1%
Excluziune socială	0,8%	0,2%
Locuințe	0,5%	0,0%

Sursa: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection;_Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2015_\(%_of_GDP_%_of_total_expenditure\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection;_Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2015_(%_of_GDP_%_of_total_expenditure).png)

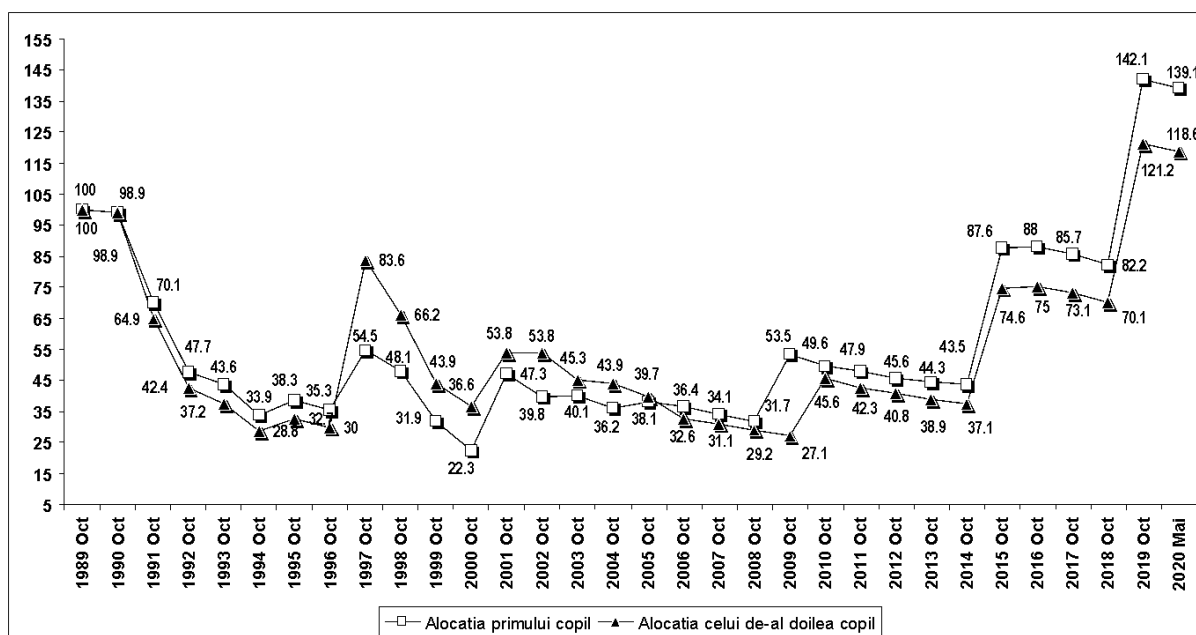
Tema combaterii excluziunii sociale / promovării incluziunii sociale nu mai este prezentă decât accidental în discursul politic. Politica românească a fost cel mai adesea orientată spre reducerea suportului social, motivată de o mai bună focalizări: *reducerea prin focalizare*.

⁴ Încă de la începutul anilor '90, Institutul de Cercetare a Calității Vieții a avertizat asupra decalajului cronic dintre politicile sociale ale României și UE: C. Zamfir, coord., *Politici sociale în România: 1990-1998, 1999, Raportul social al ICCV: După 20 de ani, Opțiuni pentru România, 2010*.

Serviciile sociale fundamentale – învățământ, sănătate, asistență socială – au fost, până în 2019, supuse unei presiuni de menținere a finanțării lor la nivele de supraviețuire.

Deși datele arată că riscul cel mai ridicat de sărăcie îl au copiii, sprijinul social pentru aceștia nu a fost o temă politică de interes. În întreaga perioadă de 30 de ani, alocația pentru copil s-a plasat până în 2018 sub nivelul ei din 1989. Doar din 2019 alocațiile pentru copii au depășit substanțial nivelul din 1989.

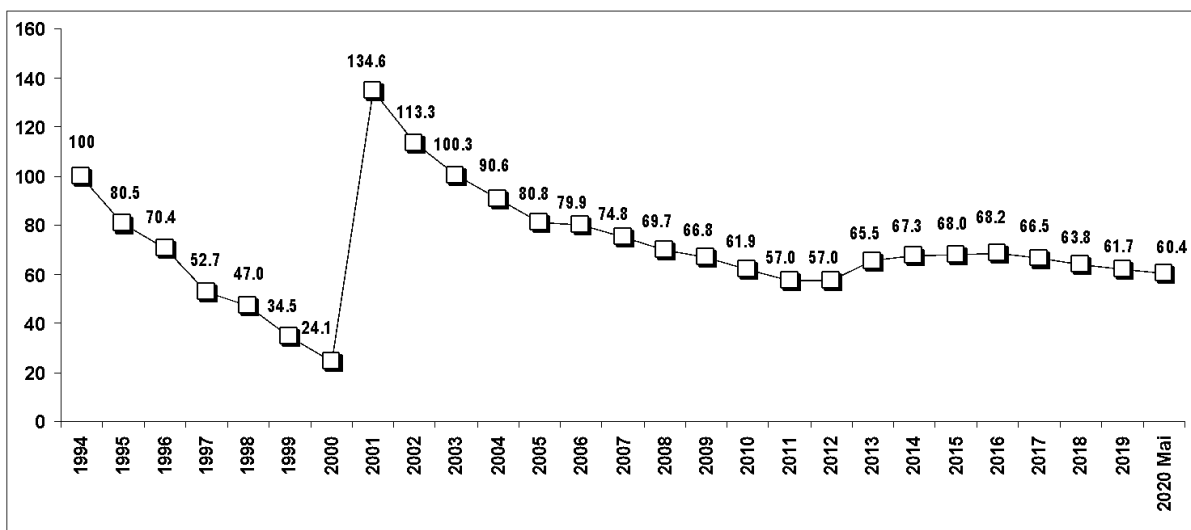
Grafic 4. Deprecierea alocației pentru copii (cazul alocației pentru primul și al doilea copil) 1989=100

Sursa: Calcule efectuate de A. Mihăilescu, pe baza seriilor de date oferite pe site-ul Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice privind alocațiile pentru copii

Venitul minim garantat, introdus după multe dispute politice din anul 1994, la un nivel destul de ridicat inițial, și-a depreciat rapid valoarea, după un vârf din 2001-2003.

Grafic 5. Valoarea veniturii minim garantat (VMG) pentru o persoană ca % din salariul minim net național (1994=100%)

Sursa: http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea_venitului_minim_garantat.php,
http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Minimum_wage_statistics/ro,
<http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/legislatie/veniturisalariale>. Calcule efectuate de A. Mihăilescu.

Eficiența scăzută a politicilor sociale românești în comparație cu celelalte țări europene este probată de impactul lor asupra nivelului sărăciei. În timp ce țări foste socialiste reușesc să reducă cu peste **11%** sărăcia prin transferuri sociale, în România acest procent nu depășește **4%**.

Tabel 23. Eficiența transferurilor sociale altele decât pensiile în reducerea sărăciei

Țara/grupul de țări	Rata sărăciei pretransfer	Rata sărăciei post transfer
UE 15	26,5	17,1
UE 8	24,1	16,9
România	29,3	25,3

Sursa datelor: EUROSTAT, 2015

În ultimul timp sunt promovați mulți indicatori sintetici ai politicilor sociale ale țărilor UE. La toți acești indicatori, România se plasează pe ultimele locuri. Este cazul indicatorului *justiției sociale*⁵, în care performanța României, cu un scor de **3,9**, se situează pe poziția 27 în UE, urmată de Grecia cu un scor de 3,7 față de UE 15 – **6,0** sau de UE 8 - **5,8**.

Situația socială a romilor ridică probleme speciale. Nivelul de sărăcie al romilor este extrem de ridicat. Orice program de suport pentru depășirea stării de sărăcie se confruntă în

⁵ Indicatorul este format pe baza a 6 indicatori: prevenție socială, educație echitabilă, acces pe piața muncii, coeziune socială și non-discriminare, sănătate și justiție intergenerațională.

cazul romilor cu dificultăți complexe: nivel scăzut de școlaritate și calificare, dar și o strategie de supraviețuire la marginea săracă a societății care fixează în situația de sărăcie și marginalitate socială.

Starea de spirit a populației: cum estimează românii tranziția?

Am văzut până acum configurația procesului de tranziție și post-tranziție a României pe baza indicatorilor social-economici produși de instituțiile publice. Într-un sistem democratic este foarte important să luăm în considerare și cum estimează oamenii realitatea în care ei trăiesc, starea de spirit a colectivității. Pentru ilustrație voi cita doar câțiva indicatori subiectivi.

Direcția tranziției: oamenii estimează că procesul de schimbare socială în care România s-a angajat în ultimii 30 de ani este sau nu în direcția bună ?

Tabel 24. Direcția în care merge societatea

	2010 (ICCV)	DECEMBRIE 2015 (INSCOP)	DECEMBRIE 2016 (IRES)	NOIEMBRIE 2017 (IMAS)	DECEMBRIE 2017 (IRES)	Mai 2019 (INSCOP)
În direcția greșită	80%	52%	61%	71%	75%	76,4%
În direcția bună	10,5%	34%	34%	24%	17%	18,5%

Sursa: Baza de date ICCV privind Calitatea vieții în România⁶ și cercetări INSCOP, IRES, IMAS

Rezultatele tranziției sunt apreciate de majoritatea populației a fi negative.

Tabel 25. Cum apreciază românii schimbările din societatea românească de după 1989

	1994	1999	2006	2010
Negativ	30%	54%	33%	54%
Pozitiv	24%	12%	24%	13%

Sursa: I. Mărginean și I. Precupețu (coord.). 2011, p. 260

În estimarea perspectivelor țării, domină **pesimismul**. În anul de vârf al crizei, 2010, oamenii erau mai pesimiști față de perspectivele lor.

Tabel 26. În raport cu prezentul, condițiile de viață peste 10 ani vor fi

	1994	1999	2006	2010
Mai proaste	23%	44%	30%	52%

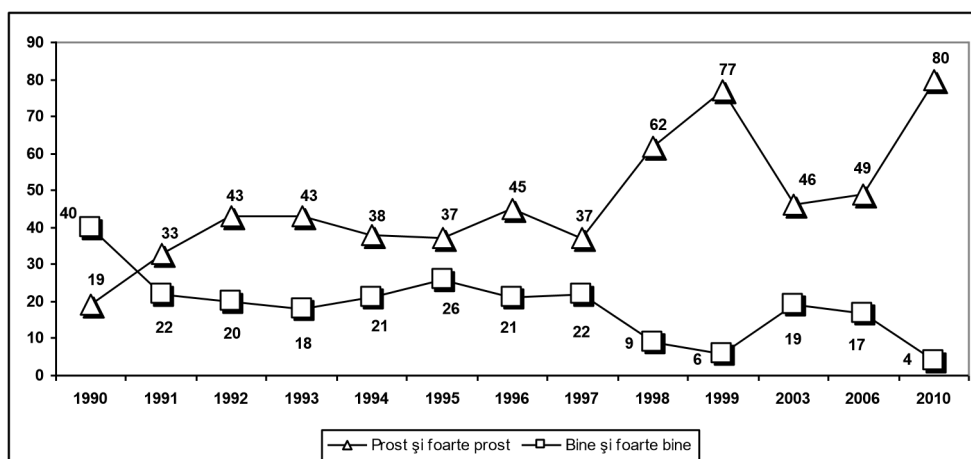
⁶ Datele utilizate aici sunt extrase din Baza de date a ICCV despre Calitatea Vieții, prezentate în I. Mărginean, I. Precupețu, 2010 și I. Mărginean, I. Precupețu, 2011

Mai bune	66%	39%	48%	20%
----------	-----	-----	-----	-----

Sursa: I. Mărginean și I. Precupețu (coord.). 2010, p. 54

Cum este condusă țara ? În primul an al tranziției, 1990, conducerea țării a fost investită cu încrederea: cei mai mulți, **40%**, considerau că țara este condusă bine și doar **19%** că este condusă prost. Din al doilea an al tranziției, 1991, populația își schimbă complet evaluarea: opțiunile politice sunt evaluate predominant negativ, ajungându-se în 2010 la un larg consens: **80%** estimează că țara este condusă prost și doar **4%** consideră că țara este condusă bine sau foarte bine.

Grafic 6. Evaluări ale populației privind modul în care este condusă țara (%)

Sursa: I. Mărginean și I. Precupețu (coord.). 2011, p. 245

Calitatea vieții politice este estimată a fi foarte scăzută: **86%**; **2%** sunt mulțumiți și nimeni nu este foarte mulțumit. (I. Mărginean și I. Precupețu, 2011, 253)

În 2017, oamenii întrebați ce îi îngrijorează cel mai mult (IRES) au indicat liber multe lucruri, dar în primul rând nu starea economiei, ci **criza politică**.

Criza politică: **27%** 🗳️

Creșterea prețurilor: **24%**

Cât sunt românii de satisfăcuți cu viața lor? În ultimul timp s-a dezvoltat interesul pentru un indicator subiectiv global de *satisfacție cu viața*: fiecare persoană evaluează starea globală a vieții sale, dacă este sau nu satisfăcută cu viața sa și în ce grad. Satisfacția cu viața depinde de resursele financiare disponibile, dar și de cadrul social-politic pe care societatea îl oferă: un sistem politic rațional și orientat spre interesul național, servicii publice de educație și sănătate de calitate, oameni de încredere cu care trăiești. Acest grup de indicatori a fost utilizat până nu demult doar în analizele academice, promovate de către sociologi. În prezent, indicatorii de satisfacție cu viața încep să fie incluși în seriile de indicatori oferii de statisticile naționale și internaționale.

Tabel 27. Satisfacția cu viața: procentul persoanelor foarte satisfăcute + satisfăcute (2015).

UE 15	83%
UE 8	76%
România	59%
Bulgaria	47%

Sursa: Eurobarometrul 83 (2015)

La sfârșitul celor 30 de ani de schimbări sociale, am putea evalua starea de spirit a comunității: costul social al tranziției a fost mult mai mare decât ne-am așteptat; el nu a fost un cost inevitabil pentru o tranziție de succes, ci un cost cauzat de o administrare defectuoasă a întregului proces de schimbare.

Este România la o răscruce?

După 30 ani de schimbări sociale putem acum să evaluăm finală a calității acestora.

Obiectivele principale ale tranziției, la care se adaugă și integrarea României în UE, au fost atinse.

Nici finalizarea tranziției, nici integrarea în Uniunea Europeană nu au însemnat însă în mod automat soluționarea problemelor sociale și economice ale României acumulate. În plus, multe probleme ale societății noastre s-au agravat. Noi probleme au apărut.

Datele statistice disponibile indică faptul că România a parcurs o perioadă extrem de dificilă și continuă să se plasează la distanțe față de celelalte țări europene la majoritatea indicatorilor social-economice, inclusiv în comparație cu grupul celorlalte țări foste socialiste (UE 8). Este greu de crezut că această situație se va schimba spectaculos în viitor în condițiile unei crize de viziune.

Ce este România acum ? Suntem o țară capitalistă subdezvoltată, cu o slabă eficiență economică, cu mari dezechilibre sociale și economice, instituții publice cu o capacitate redusă de a susține un proces de dezvoltare social-economică.

Performanțele României în ultimii 30 ani nu sunt impresionante. Economia prezintă crize dramatice și creșteri modeste, deși au existat și ani de creșteri importante. Sunt crize cronice nesoluționate: agricultura și industria sunt într-o stare de confuzie, lipsite de o viziune strategică; funcții publice subdezvoltate, confruntându-se cu probleme sociale grave, ca scăderea demografică, subocuparea, sărăcia departe de a fi semnificativ diminuată. Și factorul politic, care ar trebui să fie motorul dezvoltării, pare a fi blocat în conflicte pentru putere, care exprimă de fapt lipsa de viziune.

Mai mult ca oricând, România se află la o răscruce. Intrăm inevitabil într-o nouă fază a istoriei noastre. Putem să continuăm pe calea în care ne-am angajat până acum, dar viitorul nu pare nici pe departe a fi cel pe care îl dorim. Sau, avem nevoie de o **rupere** în procesul care ne-a ținut în fundătură: o nouă viziune, noi opțiuni, decizii de schimbare. Pe scurt un **program de dezvoltare socială și economică a țării**.

Cei 30 de ani de până acum au fost dominați de un **dezechilibru economie/societate**. Se consideră obsesiv că **economia este cheia viitorului**; starea societății este un simplu rezultat al creșterii economice. Este nevoie însă o schimbare radicală de concepție politică. **Socialul este principala resursă a dezvoltării societății, inclusiv a economiei**. Un program de dezvoltare a societății românești a devenit critică.

Criza socială a României se exprimă în criza sistemului politic care a devenit tot mai mult un factor de blocaj, decât o sursă a dezvoltării.

Politica socială a primit o atenție marginală, concentrându-se mai mult pe problemele sociale marginale: unele grupuri „vulnerabile” și acestea susținute modest. Societatea românească este încă dominate de viziunea României ca anexă a economiei mondiale. Alternativa pe care e momentul să-l explorăm este asumarea responsabilității pentru un nou program dezvoltare globală a societății românești.

Ieșirea din criza actuală, agravată brutal de CORONAVIRUS, presupune o reorientare politică. În centrul ei trebuie pus un nou **model de societate**: o societate construită pe un nou model de dezvoltare social-economică a țării, care să asigure o prosperitate moderată și distribuită echitabil. Noi direcții urmeză a fi luate în considerare: depășirea scindării economie/ societate și economia să obțină o orientare spre asigurarea prosperității populației.

Și politica trebuie să abanoneze centrarea contraproductivă pe interese îngust partinice, obținute printr-un conflict continuu devenit demoralizator. Misiunea ei trebuie să devină proiectarea și construirea viitorului.

Și, cel mai mult, calitatea vieții întregii comunități trebuie să obțină efectiv, nu doar verbal, un obiectiv operational al programelor social-economice. Unii pași sunt deja făcuți: **calitatea vieții** ocupă o poziție centrală în *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani* propusă de Academia Română. Este un obiectiv de realizat: un set de indicatori cu ajutorul căruia să **monitorizăm și evaluăm progresul României**.

